

Journal of Social Continuity & Change
Vol. 3, No. 1, Spring and Summer 2024, 203-234

Journal Homepage: <http://jscc.yazd.ac.ir>
P-ISSN: 2783-3259 E-ISSN: 2783-3100

Determinants and Contexts of the Low Economic Participation Rate of Iranian Women

Nader Motie Haghshenas^{1*}

1*. Assistant Professor of Demography, National Institute for Population Research, Tehran, Iran (**Corresponding Author**); nader.haghshenas@nipr.ac.ir

Review Article

Abstract

Background and Aim: Studies have shown that a range of economic, social, and cultural factors determine women's involvement in the workforce. These factors change at varying paces—some gradually over time and others quickly in response to economic and social policy shifts. The primary objective of this study is to identify the reasons and underlying factors for the relatively low rate of economic participation of Iranian women in comparison to other nations.

Methods and Data: This research was conducted using exploratory analysis and a comparative approach, employing an evidence-based systematic review technique. To comprehend the causes, contexts, and foundations of women's low economic participation rate in Iran's labor market, this study analyzed the demographic, economic, and social dimensions.

Findings: The findings reveal that a combination of social and cultural factors are responsible for the low participation of women in country's development and their reduced share in Iran's labor market. The small scale of the economy and underrepresentation of women's informal work have also played a significant role. The Influential factors such as the population structure's impact on the labor market, increased demand for higher education opportunities, and the subsequent raised demand by university graduates to enter the workforce, created a disconnect between the education system and the women's labor market. This disconnect is partly due to developmental pressures and dominant culture and traditions. Additionally, the unclear link between employment and fertility, job segregation, and limited opportunities for job variety and advancement in upper management for women are key socio-economic and demographic challenges.

Conclusion: To address the barriers to women's employment and underscore their vital role in societal development, it is essential to shift societal culture. There is a need for a commitment to reform that eases women's integration into the development process, reducing the time and material costs of women's employment, and balance work with family life through the adoption of family-friendly policies.

Keywords: Economic participation, Labor market, Iranian women, Systematic review, Socio-economic development.

Key Message: The influence of population structure on the labor and employment market, the disconnection between the higher education system and formal employment opportunities for women, as well as other structural barriers are key factors contributing to the low participation rate of Iranian women in the workforce. The small scale of the national economy and the underreporting of women's informal work have further influenced this issue.

Received: 20 September 2023

Accepted: 15 February 2023

Citation: Motie Haghshenas, N. (2024). Determinants and Contexts of the Low Economic Participation Rate of Iranian Women. *Journal of Social Continuity and Change*, 3(1), 203-234.
<https://doi.org/10.22034/JSCC.2024.20659.1088>

E-ISSN: 2783-3100 / © 2024. Published by Yazd University
This is an open access article under the CC BY 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

DOI: <https://doi.org/10.22034/JSCC.2024.20659.1088>

Extended Abstract

Introduction

Studies show that women's decision to be active in the workforce is influenced by economic, social and cultural factors, some of which change slowly over time, while others can be quickly affected by changes in the economic and social policies of governments (Fabrizio, et al., 2020). These types of decisions vary in different countries of the world, especially in the Middle East region. Following the social and economic changes in different countries in recent years, the attraction and activity of Iranian women in the labor market has been accompanied by a time delay compared to the presence of their counterparts in industrialized societies. In Iran, due to the significant changes that have occurred in recent years in the gender composition of the active population, the importance of women has been given more attention than before. For example, the collapse of socialist regimes led to fundamental changes in labor market input. These changes have affected women in different ways and sometimes in the opposite direction. For example, adjusting for low wage pressures and increasing the return to education benefited women because they were, on average, more educated than men.

The main purpose of this research was to explore the reasons for the low rate of economic participation of Iranian women compared to other countries. This study tries to answer the following questions with an exploratory and problem-oriented approach: 1) What are the reasons and economic, social and cultural implications of the low economic participation rate of Iranian women? 2) What are the existing research-policy challenges and gaps in context of economic participation of Iranian women?

Methods and Data

Since the main goal of the paper is to know the reasons and contexts of the low rate of economic participation of women in the country, this study has been conducted with the method of exploratory analysis with a comparative approach. The technique of systematic review in an evidence-based method has been used to find out the cases of inconsistency of the results and the causes of the issue. In the method section, by considering some basic criteria and through several stages, a number of the most suitable and comprehensive studies that have examined the challenges and policies of the labor market to attract women labor in Iran and other countries of the world. In the first stage, 70 scientific papers published in reputable and well-known publications in the field of women's economics, women's sociology and demography were examined. After the collection stage, we considered some basic criteria to identify the best and most suitable Papers to include them for the final review and analysis. Considering each of these criteria for the collected studies, some of them were removed and 36 highly cited scientific papers from the most prestigious scientific local and international publications were selected for final review and analysis.

Findings

Based on the results, the economic future of Iran and the countries of Asia and the Middle East were found to be determined to a considerable extent by the fate of its labor markets. In this study, in order

to better understand the evolution of women's economic participation rate in Iran, a comparison was made with the countries in the Asian region, taking into account the criteria of similarity, differences in demographic characteristics and the level of economic activity and different levels of development (Figures 1 and 2). A comparison of the economic participation rate of women in Iran and Asian countries in 2022 based on the data obtained from the World Bank and International Labor Office estimates shows a significant drop. The rate of economic participation of women in Iran this year is estimated at the lowest level (14.87%) and is ranked after Iraq and Yemen. This issue is largely related to the structural changes of the population, especially the economically active population, and economic and social changes in the country. Examining the differences in the ratio of employment to the population of women in different countries of the world compared to Iran, confirms this issue.

The findings indicate socioeconomic and psychological dimensions of the causes and bases of the low economic participation rate of women in Iran, the lack of proportional growth of the jobs created with the growth of the labor supply, the lack of suitable mechanisms to obtain job opportunities, the lack of effective executive guarantees in the field of employing and attracting the required workforce. Different economic sectors, failure to match the needs of market workers with women's skills and knowledge, women's few civil rights, the contradiction between the need to expand education and institutions and existing beliefs about women's participation, the main reason of which is rooted in families and culture. The burden of double pressure to change the existing situation of the labor market due to the increase in the number of educated unemployed girls and women, the lack of suitable conditions for realizing the growth of women's participation and the creation of duality in social participation (education) and economic participation (labor market) of women were found to be due to the pressures and compulsions of development and then to the ruling culture and traditions.

The findings also display inadequate growth of created jobs with the growth of labor supply, difficulty in harmonizing traditional and old roles with new roles that lead to the conflict of women's identity, redefining social identity in the framework of adherence to religious and family beliefs, despite wide participation. Housewives have few civil rights, are abstained from suitable jobs and opportunities for participation and the use of their human capital, have earned the society's negative attitude towards women's employment. Furthermore, there are traditional beliefs about housekeeping, division of labor and a kind of demarcation between men and women's work, multiple responsibilities and roles of women in the home and workplace, gender discrimination, lack of easy access to financial resources, absence of information and cumbersome laws, segregation of jobs, low presence of women in high management levels and expectations related to family roles and sustainable development. The discussion of society's readiness in terms of increasing women's economic participation in Iran's labor market is also a fundamental challenge.

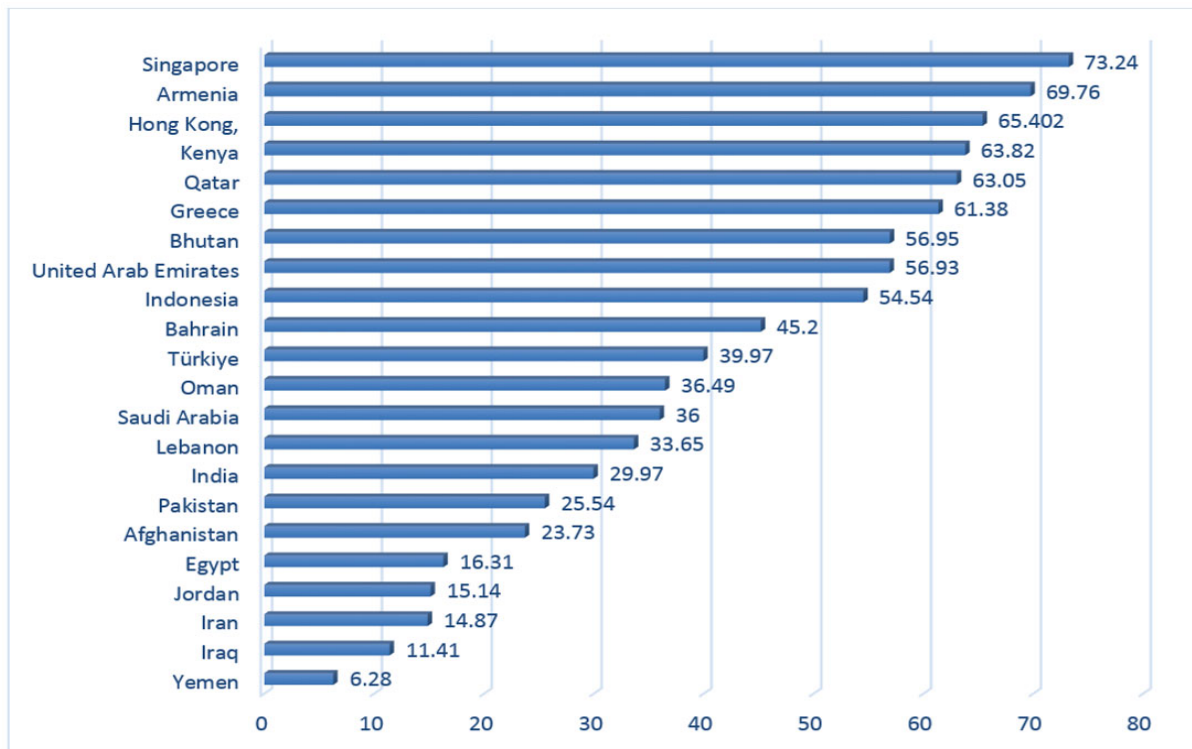

Figure 1- Comparison of the economic participation rate of Iranian women with some Asian countries in 2022 (Source: International Labor Office, 2023)

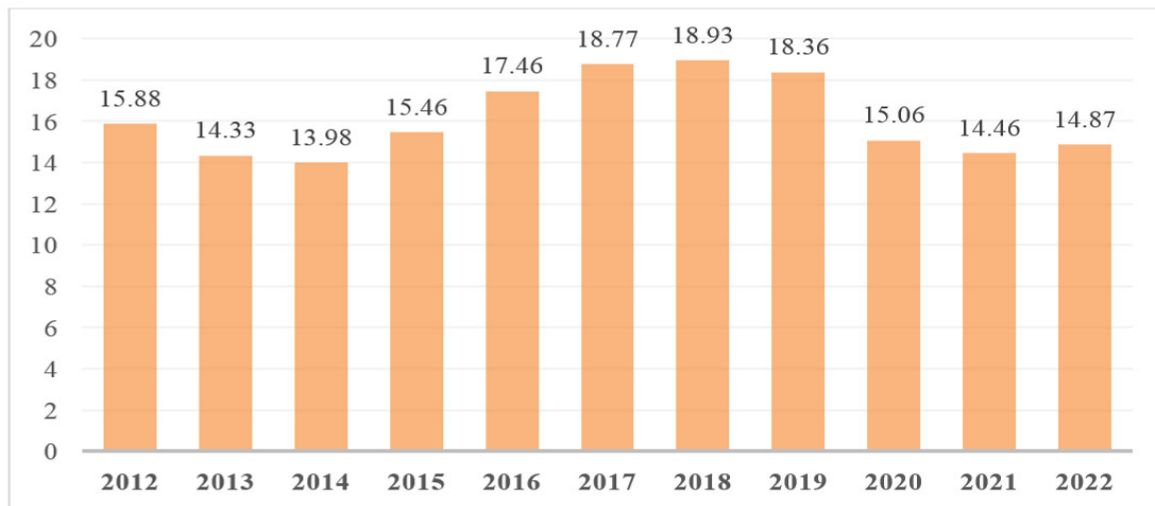

Figure 2- Comparison of the economic participation rate of Iranian women between 2012-2022 (Source: International Labor Office, 2023)

The background and challenges facing the real role of women in sustainable development have been studied widely; however, there is little or no research to date on the role of education in national development, the wrong view of women in development humanity and the role of the mission of Muslim women in sustainable development, the role of institutionalization in the country's public management system regarding the role and place of women in development and in global role-playing, There is almost no study on the incompatibility and inefficiency of the soft and hard support systems of society and higher management with the role of women in national development and the historical delay of the society and the women's community and the international community in understanding the mission and assigning the worthy role of women in social development and progress in the past periods.

Conclusion and Discussion

A careful analysis of empirical evidence and theoretical considerations display the role of women in the development of human development, as well as sustainable The supply of manpower, which is accompanied by the increase in the level of literacy, education and the increase in the number of university graduates, can be presented as an opportunity for the Iranian society, and the use of this accumulated and quality manpower will increase the development process of the society.

The existence of basic obstacles for women, such as discrimination in the employment structure of Iran, the way of selecting the workforce, traditional beliefs, the rule of patriarchal thinking, the lack of demand for manpower, not only cause this exceptional opportunity to be wasted, but also create severe unemployment and critical conditions in the society. One of the effective measures in this field is to make the conditions of labor laws as flexible as possible, which allows the economic authorities to respond to the signals from the market of products. In addition, because the gender composition of the human force is subject to social and cultural factors, women in the labor market face different conditions compared to men in terms of the type of job, employment status, and amount of income from work. It seems that most of the existing challenges in the field of women's employment are caused by socio-cultural attitudes and beliefs and past traditions, which unfortunately have led to the reduction of women's self-confidence and the weakening of their position in society.

Therefore, it seems that the efforts of the officials to change these conditions, especially at the level of the women's labor market, can create better conditions for the country. In addition, according to the maps of the labor market development, the attention of the officials to increase the labor market development in the low-income and border areas can be a way to reduce heterogeneity in the market of the country. Undoubtedly, the small size of the country's economy and the issue of under-registration of women's informal employment have also had a significant impact. So, we see that the issue of women's participation in the country's labor market is a structural issue and has taken on new dimensions.

Ethical Considerations

Compliance with Ethical Guidelines

All ethical considerations, including confidentiality, trustworthiness, citation accuracy, respect for contributors, adherence to ethical data collection standards, and participant privacy have been taken into account by the researcher.

Funding

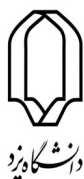
No financial support was received for the research.

Conflicts of Interest

The author declared no conflicts of interest.

Author's ORCID

Nader Motie Haghshenas: <https://orcid.org/0000-0002-3646-5745>

عوامل و بسترهای پایین بودن نرخ مشارکت اقتصادی زنان ایران

نادر مطیع حق شناس^{*۱}

*۱- استادیار جمعیت‌شناسی، گروه اقتصاد جمعیت و سرمایه انسانی، مؤسسه تحقیقات جمعیت کشور، تهران، ایران (نویسنده مسئول):
nader.haghshenas@nipr.ac.ir

مقاله مروری

چکیده

زمینه و هدف: مطالعات نشان داده است که تصمیم زنان برای فعالیت در نیروی کار، تحت تأثیر بسیاری از عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است که برخی از آن‌ها به آهستگی در طول زمان تغییر می‌کنند، درحالی که برخی دیگر می‌توانند به سرعت، توسط تغییرات در سیاست‌های اقتصادی و اجتماعی دولت‌ها تحت تأثیر قرار گیرند این نوع تصمیم‌گیری‌ها در کشورهای مختلف جهان به‌ویژه در منطقه خاورمیانه و کشورمان ایران متفاوت است. هدف اصلی این مطالعه شناخت دلایل و بسترهای پایین بودن نرخ مشارکت اقتصادی زنان ایران در مقایسه با سایر کشورهاست.

روش و داده‌ها: این پژوهش به روش تحلیل اکتشافی و با رویکرد تطبیقی انجام و از فن مرور سیستماتیک به روش مبتنی بر شواهد بهره گرفته است. برای درک روشن از علل، زمینه‌ها و بسترهای پایین بودن نرخ مشارکت اقتصادی زنان در بازار کار ایران به تحلیل ابعاد جمعیت‌شناختی، اقتصادی، اجتماعی موضوع پرداخته شده است.

یافته‌ها: نتایج مطالعه نشان داد مجموعه‌ای از عوامل اجتماعی و فرهنگی موجب پایین ماندن مشارکت زنان در توسعه کشور و در نتیجه پایین بودن سهم زنان در بازار کار ایران بوده است. تأثیر تعیین‌کننده ساختار جمعیت بر بازار کار، افزایش تقاضا برای ایجاد فرصت تحصیل در سطوح عالی، و افزایش تقاضای دانش‌آموختگان دانشگاهی برای ورود به بازار کار، ایجاد دوگانگی بین نظام آموزش و بازار کار زنان که بخشی به فشارها و اجبارهای توسعه و سپس به فرهنگ و سنت‌های حاکم مرتبط است، روشن نبودن رابطه کار و باروری، جداسازی مشاغل، محدودیت تنوع شغلی و فرصت‌های ارتقای شغلی برای زنان در سطوح بالای مدیریتی از مهم‌ترین چالش‌های اقتصادی-اجتماعی و جمعیت‌شناختی موضوع بودند.

بحث و نتیجه‌گیری: تغییر فرهنگ جامعه در جهت شناخت موانع اشتغال زنان و اهمیت و نقش زن در توسعه جامعه، اراده انجام اصلاحات لازم برای تسهیل شرایط ورود زنان به فرآیند توسعه و تعادل بخشی به کار زنان با خانواده در راستای سیاست‌های دوستدار خانواده از جمله پیشنهادهاى مطالعه بودند.

واژگان کلیدی: نرخ مشارکت اقتصادی، نهاده بازار کار، زنان، مرور سیستماتیک، توسعه

پیام اصلی: نقش تعیین‌کننده ساختار جمعیت بر بازار کار و اشتغال، عدم تعادل بین نظام آموزش عالی و اشتغال رسمی زنان، و نیز مسائل ساختاری از مهمترین عوامل و بسترهای پایین بودن نرخ مشارکت زنان در کشور بوده است. البته به‌طور قطع، در این میان، کوچک بودن حجم اقتصاد کشور و مسأله کم‌ثبتي اشتغال غیررسمی زنان نیز تأثیر قابل ملاحظه‌ای داشته است.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۲۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۲۹

ارجاع: مطیع حق شناس، نادر (۱۴۰۲). عوامل و بسترهای پایین بودن نرخ مشارکت اقتصادی زنان ایران در مقایسه با سایر کشورها،
تداوم و تغییر اجتماعی، ۱۳، ۲۰۳-۲۳۴. <https://doi.org/10.22034/JSCC.2024.20659.1088>

مقدمه و بیان مسأله

در دو دهه گذشته، اقتصاد جهان شاهد تغییرات قابل توجهی در ساختار و پویایی بازار کار بوده است. صاحب نظران اقتصاد ایران معتقدند عدم تغییر در ساختار شغلی مورد نیاز و تغییرات مؤلفه‌های بازار کار در طی دهه گذشته از ویژگی‌های منحصربه‌فردی برخوردار بوده که کاملاً متفاوت از روندهای بلندمدت آن در طی چهار دهه گذشته بوده است (فرجادی ۱۳۹۵، صالحی اصفهانی ۱۳۹۴، قارون ۱۳۹۵ و بهنیا و علویان ۱۳۹۶). تجربه ایران در خصوص تحولات جمعیتی نشان می‌دهد علی‌رغم کند شدن آهنگ میزان رشد جمعیت به دلیل تأثیر تحولات متغیرهای جمعیتی از جمله کاهش باروری (Aghajanian & Mehryar, 1999; Abbasi-Shavazi et al. 2009) و میزان رشد چشمگیر جمعیت فعال کشور به دلیل تغییر در ساختار سنی جمعیت (میرزائی و همکاران ۱۳۸۲ و مشفق و میرزائی ۱۳۸۹) از یکسو و به دنبال آن افزایش عرضه نیروی کار جوان از اواسط دهه ۱۳۷۰، مشکل اشتغال و بیکاری جوانان تحصیل کرده و نیز انعطاف‌پذیری بازار کار برای جذب نیروهای جدید از سوی دیگر، حیات اقتصادی را تحت تأثیر قرار داده است.

برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۴ تا ۱۳۸۸) در شرایطی تدوین شد که عدم تعادل‌هایی در برخی حوزه‌های بازار کار، از جمله بالابودن نرخ بیکاری جوانان و زنان نسبت به بیکاری کل کشور، افزایش قابل توجه دانش‌آموختگان دانشگاهی بیکار، افزایش دامنه تغییرات نرخ بیکاری در سطح استان‌های کشور و وجود عدم توازن‌های منطقه‌ای در بازار کار دیده می‌شد (امینی، ۱۳۹۴). تداوم همین روند در برنامه ششم توسعه (۱۴۰۰-۱۳۹۶) نیز در زمینه موضوعات خاص کلان فرباشی در مورد بهبود محیط کسب‌وکار و اشتغال از جمله مسائل محوری آن بوده است. در این برنامه، مشکلات ساختاری، عدم تعادل جنسیتی در بازار کار، عدم تعادل استانی نرخ بیکاری، افزایش نرخ مشارکت زنان در بازار کار و روند روبه‌رشد دانش‌آموختگان بیکار طی دوره از جمله چالش‌ها و عوامل انعطاف‌ناپذیری محیط کار در ایران مطرح شده است (قانون برنامه پنجساله ششم توسعه، ۱۳۹۵).

گزارش منتشر شده اتحادیه اروپا درخصوص برابری جنسیتی زنان و مردان در سال ۲۰۱۹ آشکار می‌سازد علی‌رغم برخی پیشرفت‌های دلگرم‌کننده در سال‌های اخیر، عدم حضور زنان در هیأت مدیره شرکت‌ها و در موقعیت‌های مدیریتی چالش مهمی برای کشورهای عضو اتحادیه اروپاست. تعهد کادر اروپایی به زن شدن و پیشرفت در رهبری اقتصادی زنان از سال ۲۰۱۵ متوقف شده است. نسبت زنان عضو هیأت مدیره در ۶۹ شرکت از بزرگترین شرکت‌های ثبت‌شده عمومی در کشورهای عضو اتحادیه اروپا در اکتبر ۲۰۱۸ به ۲۶/۷ درصد رسید. این نسبت در کشور فرانسه ۴۴ درصد بوده است. این کشور، تنها کشور عضو اتحادیه اروپایی به شمار می‌آید که با حداقل ۴۰ درصد از هر دو جنس در سطح هیأت مدیره فعالیت می‌کنند. در ایتالیا، سوئد، فنلاند و آلمان زنان حداقل یک سوم اعضای هیأت مدیره را تشکیل می‌دهند. تنها در کم‌تر از نیمی از کشورهای عضو (۱۲ کشور)، تعداد مردان هنوز از زنان ۴ به ۱ بیشتر است (European Union Report, 2019).

مطالعات نشان می‌دهد که تصمیم زنان برای فعالیت در نیروی کار، تحت تأثیر بسیاری از عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است که برخی از آن‌ها به آهستگی در طول زمان تغییر می‌کنند، درحالی‌که برخی دیگر می‌توانند به سرعت، توسط تغییرات در سیاست‌های اقتصادی و اجتماعی دولت‌ها تحت تأثیر قرار گیرند (Fabrizio, et al., 2020). این نوع تصمیم‌گیری‌ها در کشورهای مختلف جهان به‌ویژه در منطقه خاورمیانه و کشورمان ایران، متفاوت است. در پی تحولات اجتماعی و اقتصادی در کشورهای مختلف در سال‌های اخیر، جذب و فعالیت زنان ایرانی در بازار کار نسبت به حضور هم‌تایانشان در جوامع صنعتی با تأخیر زمانی همراه بوده است. در ایران با توجه به

تغییرات محسوسی که طی سال‌های اخیر در ترکیب جنسی جمعیت فعال به وجود آمده، اهمیت زنان، بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته است. به عنوان نمونه، فروپاشی رژیم‌های سوسیالیستی منجر به تغییرات اساسی در نهاده بازار کار شد. این تغییرات به روش‌های مختلف و گاهی در جهت عکس بر زنان تأثیر گذاشته است. برای مثال، تعدیل فشار دستمزد پایین و نیز افزایش بازگشت به تحصیل زنان به نفع آن‌ها بود، زیرا آن‌ها به طور متوسط تحصیل کرده‌تر از مردان بودند.

این دو اثر متضاد منجر به نتایج متفاوتی در کشورهای مختلف شدند. در کشورهای اتحاد جماهیر شوروی سابق که حداقل دستمزدها برای جبران کاهش ارزش واقعی آن‌ها افزایش نیافته بود، دستمزد زنان به طور معمول نسبت به مردان ارزش خود را ازدست می‌داد، در حالی که در کشورهای اروپای مرکزی و شرقی که حداقل دستمزد واقعی تا حد زیادی حفظ شده بود، عکس آن اتفاق افتاد. در روزهای ابتدای گذار، کشورهای سوسیالیست سابق دچار بحران‌های شدید اقتصادی و اجتماعی شدند. برای زنان، این تأثیر با تفکیک بخشی و شغلی بر مبنای جنسیت و تقویت نقش‌های جنسیتی سنتی تشدید شد. این تلاقی عوامل، منجر به نوسانات اساسی در جذب و فعالیت نیروی کار زنان و تغییر جهت‌گیری‌ها در فعالیت نیروی کار زنان و مردان شد. ابتدا، در بیشتر کشورهای در حال گذار، مردان بیش‌ترین آسیب را دیدند، زیرا بازسازی اقتصادی عمدتاً بر ساختار مردسالار تأثیر گذاشت. با کاهش شدید مشارکت نیروی کار مردان، مشارکت زنان، کم‌تر کاهش یافت یا در برخی موارد، با تلاش زنان برای جبران از دست دادن درآمد خانوارها، افزایش یافت (Pignatti, 2016).

به استناد اسناد بالادستی، به‌ویژه بند ۸ سیاست‌های کلی جمعیت ابلاغی رهبری مبنی بر توانمندسازی جمعیت در سن کار با فرهنگ‌سازی و اصلاح، تقویت و سازگار کردن نظامات تربیتی و آموزش‌های عمومی کارآفرینی فنی حرفه‌ای و تخصصی با نیازهای جامعه و استعدادها علائق آنان در جهت ایجاد اشتغال مؤثر و مولد و نیز سند چشم‌انداز ۱۴۰۴، با هدف تحقق رشد اقتصادی پیوسته، با ثبات و پرشتاب از طریق ایجاد اشتغال مولد و کاهش میزان بیکاری، درک عمیق از شرایط و شناخت توان ملی کشور در ابعاد مختلف، دستیابی به اقتصاد متنوع و متکی بر منابع دانش و آگاهی، سرمایه انسانی و فناوری نوین، ضرورت این مطالعه را ایجاب کرد. واکاوی ابعاد علمی علل، زمینه‌ها و بسترهای پایین بودن نرخ مشارکت زنان در کشور هم از حیث علمی و هم از لحاظ کاربردی و فرصت‌های سیاستی حائز اهمیت است.

هدف اصلی از انجام این پژوهش شناخت دلایل و بسترهای پایین بودن نرخ مشارکت اقتصادی زنان ایران در مقایسه با سایر کشورها است. پرسش اصلی مقاله این است که دلایل و بسترهای پایین بودن نرخ مشارکت اقتصادی زنان ایران چیست؟ این مطالعه درصدد است با رویکردی اکتشافی و مسئله محور، به چهار سوال اساسی پاسخ دهد:

- (۱) دلایل و دلالت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی پایین بودن نرخ مشارکت اقتصادی زنان ایران چیست؟
- (۲) بسترها و زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی پایین بودن نرخ مشارکت اقتصادی زنان ایران کدامند؟
- (۳) تفاوت و مشابهت پژوهش‌های انجام شده و مرتبط با مشارکت نیروی کار زنان در کشورهای دارای زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مختلف در چیست؟
- (۴) چالش‌ها و خلاءهای تحقیقاتی - سیاستی موجود در حوزه مشارکت اقتصادی زنان ایران کدامند؟

ملاحظات نظری و تجربی

نیروی انسانی، نقش مهم و چشمگیری در مسیر رشد و توسعه هر کشور دارد، به طوری که در همه مدل‌های رشد، منابع انسانی، به عنوان پارامتری مهم و اصلی به کار برده می‌شود. از این رو، به مسائل جمعیت‌شناختی و به ویژه تغییر ساختار سنی یا انتقال جمعیتی، بسیار توجه می‌شود، زیرا اگر تغییرات جمعیتی آگاهانه و برنامه‌ریزی شده باشد در مسیر رشد، پارامتری سودمند است، ولی در صورتی که این تغییر ناآگاهانه باشد، پیامدهای منفی اجتماعی-اقتصادی همراه خواهد داشت.

رشد اقتصادی، مهم‌ترین پارامتر برای تعیین پیشرفت و میزان توسعه یافتگی هر کشور است. در همه مدل‌های رشد اقتصادی نیروی انسانی به مثابه یک پارامتر مهم بیان شده است. از این رو، متغیرهای جمعیتی نقشی مهم در رشد اقتصادی کشورها دارند. در کشور ایران طی چند دهه اخیر، متغیرهای جمعیتی دستخوش نوسانات شدیدی شده است، بیش‌زایی دهه شصت، کاهش چشمگیر نرخ باروری دهه هفتاد و ادامه و تشدید آن در دهه هشتاد سبب تغییر ساختار سنی کشور شده است. تولید ملی تابعی از سرمایه و نیروی کار در نظر گرفته می‌شود. نتایج مطالعات نشان دهنده اثر مثبت سرمایه و نیروی کار فعال و اثر منفی نیروی کار بازنشسته بر رشد اقتصادی است، اگر رشد سالمندی یک درصد افزایش یابد، با توجه به ثبات دیگر شرایط، به طور متوسط رشد اقتصادی ۰/۱ درصد کاهش می‌یابد.

مدل‌های رشد به طور عمده به دو دسته مدل‌های رشد نئوکلاسیکی و الگوهای رشد درون‌زا تقسیم شده‌اند. مدل‌های رشد نئوکلاسیکی تا اواخر دهه ۸۰ بر مباحث رشد اقتصادی مسلط بوده‌اند، اما از اواخر این دهه، تحقیقات زیادی در زمینه الگوهای رشد انجام گرفت که منجر به ایجاد الگوهای جدیدی به نام الگوهای رشد درون‌زا شد. اساس نظریات رشد نئوکلاسیکی، تأکید بر تمرکز سرمایه و وجود فناوری است، در حالی که الگوهای رشد درون‌زا معتقدند که عوامل سرمایه و فناوری در کنار سازوکارهای درونی یک اقتصاد (آموزش، سطح مناسبی از علم و مهارت، پژوهش و ...) در رشد اقتصادی نقش دارند. براساس این نظریه، رشد اقتصادی در نتیجه مجموعه‌ای از سازوکارها اتفاق می‌افتد که در این مجموعه غیر از عوامل اولیه تابع تولید، متغیرهای دیگری نیز دخیل هستند. پژوهش‌ها و تحقیقات تجربی نشان می‌دهند که ترکیب جنسیتی نیروی کار در فرآیند توسعه اقتصادی بلندمدت یک تغییر خودکار از خود نشان می‌دهد. بدین ترتیب که در مراحل اولیه توسعه اقتصادی، سهم زنان در نیروی کار کاهش یافته و رفته‌رفته از شدت این کاهش کاسته شده تا این که به یک سطح حداقل می‌رسد. از این سطح به بعد با یک نرخ فزاینده، شروع به افزایش می‌نماید. به بیان دیگر، با افزایش درجه توسعه یافتگی کشورها، سهم زنان در نیروی کار شاغل با شتاب بیشتری افزایش می‌یابد. الگوی مشارکت نیروی کار زنان و توسعه اقتصادی U شکل است.

به رغم این که رومر^۱ (۲۰۱۲) و جونز^۲ (۱۹۹۵) در مطالعات خود به وجود همبستگی مثبت میان رشد جمعیت و رشد اقتصادی و به تبع آن رشد نوآوری تأکید کرده و حتی جونز رشد جمعیت را برای رشد اقتصادی در بلندمدت ضروری می‌داند، اما پرتنر^۳ (۲۰۱۳) ادعا می‌کند که تئوری‌های رشد دانش بنیان نمی‌تواند ارتباط میان جمعیت و رشد اقتصادی را به خوبی بیان کند.

تحقیقات اقتصادی بیشتر بر تأثیر نرخ رشد اقتصادی بر نرخ مشارکت تمرکز دارند. اقتصاددانان بازار کار، تأثیر رشد اقتصادی بر نرخ مشارکت زنان را با استفاده از منحنی کوزنتس^۴، توضیح می‌دهند. آن‌ها بر این باورند که در مراحل ابتدایی توسعه، اقتصاد متکی به بخش

1- Romer, D.

2- Jones, C. I.

3- Prettnner, K.

4- Kuznets, S.

کشاورزی است. لیکن رشد اقتصادی عمدتاً در صنایع صورت می‌گیرد که نتیجه آن کاهش نرخ مشارکت زنان است. در دوران فراصنعتی، با افزایش سهم بخش خدمات، مشارکت زنان در بازار کار افزایش می‌یابد. بنابراین رابطه مشارکت زنان در اقتصاد و رشد اقتصادی به صورت U شکل است. فرض کنید با شروع بازشدن پنجره جمعیتی، نرخ مشارکت زنان در اقتصاد افزایش یابد. به عبارت دیگر جمعیت فعال زنان به طور قابل توجه زیاد شود. این امر به خودی خود منجر به سود اقتصادی نمی‌شود مگر این که برای آن تقاضا وجود داشته باشد. اگر جمعیت فعال زنان (نرخ مشارکت زنان) افزایش یابد اما میزان اشتغال زنان تغییری نکند، یا با افزایش جمعیت فعال، اشتغال آنان افزایش پیدا نکند، هیچ‌گونه منفی نصیب اقتصاد نمی‌شود.

لوپز-آسیویدو^۱ و همکاران (۲۰۲۱) در اثر خود تحت عنوان تبیین مشارکت نیروی کار پایین زنان در مراکش تصریح می‌کند ورود زنان به نیروی کار چالشی ماندگار است. از منظر رویکرد اقتصاد کلان، افزایش مشارکت زنان ظرفیت تولید کشور را بهبود می‌بخشد و حامی رشد است. از دیدگاه اقتصاد خرد، افزایش مشارکت زنان به آن‌ها در جامعه قدرت می‌دهد، خانوارها را به سرمایه‌گذاری بیشتر در تحصیل و سلامت می‌کشاند. درحالی که نرخ‌های مشارکت نیروی کار در ۲۰ سال گذشته برای هر دو جنس کاهش یافته است، شکاف جنسیتی ۵۰ درصدی هنوز باقی است. این کاهش به‌ویژه برای مردان در سنین جوانی دیده می‌شود و علت مهم آن ادامه تحصیل است. برای زنان کاهش اشتغال در همه سنین دیده می‌شود و لزوماً به ادامه تحصیل مربوط نیست. در مناطق روستایی نرخ اشتغال و مشارکت برای هر دو جنس بالاست. در مناطق شهری نرخ اشتغال برای زنان پایین و برای مردان به طور نسبی پایین اما فزاینده است. تحصیلات بالاتر زنان به معنای مشارکت بیشتر است، اگرچه این رابطه در طول زمان کاهش یافته است اثر تحصیلات زنان بر اشتغال آن‌ها برحسب مناطق و سطوح تحصیلات متفاوت است. هرچه تحصیلات سرپرست خانوار بالاتر باشد بیشتر احتمال دارد که یک زن خارج از نیروی کار بماند (به‌ویژه در مناطق روستایی). متأهل بودن زنان، احتمال مشارکت آن‌ها در نیروی کار را کاهش می‌دهد. در مناطق شهری، مجردماندن احتمال بیکاری را تا ۳۰ درصد و در مناطق روستایی تا ۲۰ درصد کاهش می‌دهد. وجود زنان بیکار دیگر در خانوارها احتمال بیکاری زنان را افزایش می‌دهد. این اثرات در طول زمان در شهر و روستا افزایش می‌یابد.

مطالعه امینی و نیک‌بین (۱۴۰۰) تحت عنوان برآورد و تحلیل توابع تقاضای نیروی کار با در نظر گرفتن تفاوت جنسیت در ایران تصریح می‌کند سه دهه اخیر، به‌رغم پایین بودن نرخ مشارکت نیروی کار زنان، نرخ بیکاری زنان افزایش قابل ملاحظه‌ای یافته و از نرخ بیکاری مردان فزونی گرفته است. نتایج برآورد الگوی پویا با استفاده از داده‌های آماری سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۶ به روش گشتاورهای تعمیم‌یافته چندمعادله‌ای نشان می‌دهد که تولید ناخالص داخلی غیرنفتی اثر مثبت و معنادار و دستمزدهای نسبی، هزینه نیروی کار نسبت به سرمایه، و سرمایه سرانه اثر منفی و معنادار بر تقاضای نیروی کار برحسب جنسیت دارند. نتایج حاصل از برآورد الگو نشان می‌دهد که سرعت تعدیل نیروی کار به سمت سطح مطلوب برای نیروی کار زن کندتر از نیروی کار مرد است. نتایج برآورد الگو نشان‌گر آن است که اثر مثبت تولید ناخالص داخلی غیرنفتی بر تقاضای نیروی کار زنان بیش تر از مردان است. بنابراین در شرایط رکودی، زنان نسبت به مردان فرصت‌های شغلی بیشتری را از دست می‌دهند. یافته دیگر آن که نیروی کار زن و مرد جانشین هستند و در نتیجه، اجرای سیاست‌های یارانه دستمزد و معافیت حق بیمه سهم کارفرما برای استخدام زنان تأثیر مثبت و معناداری بر اشتغال نیروی کار زن دارد. همچنین، نیروی کار و سرمایه جانشین هستند و اجرای سیاست‌هایی که به افزایش هزینه نیروی کار نسبت به سرمایه منجر شود، به

^۱ - Lopez-Acevedo

کاهش اشتغال منتهی می‌شود. در نهایت، پیشرفت فناوری از طریق افزایش سرمایه سرانه اثر منفی قابل توجهی بر اشتغال نیروی کار زن و مرد دارد.

یکی از چالش‌های اساسی که در مطالعه آمینی و نیک‌بین به آن اشاره شده این است که سیاست‌گذاری در بازار کار در ایران با محدودیت مطالعات تجربی و نظری در خصوص ارتباط سیاست‌های اقتصاد کلان مؤثر بر بازار کار و سیاست‌های فعال بازار کار مواجه است. برخی از مطالعات تجربی بر این موضوع اذعان می‌کنند که حتی با تحقق اهداف خوشبینانه در مورد نرخ رشد اقتصادی در برنامه ششم توسعه، امکان تحقق کامل اهداف اشتغال وجود ندارد و برای تحقق کامل آن به اجرای سیاست‌های فعال بازار کار نیاز است (همان). از منظر دیگر، به تفاوت تأثیرپذیری اشتغال زنان از رونق و رکود در مقایسه با اشتغال نیروی کار مردان کمتر پرداخته شده و سیاست‌گذار درک روشنی از ضرورت اجرای سیاست‌های بازار کار برای حمایت بیشتر و ویژه از اشتغال زنان در شرایط رکود نداشته است. از این رو، فاصله بین نرخ بیکاری این دو گروه از نیروی کار کمتر نخواهد شد. افزون بر این، به دلیل کمبود مطالعات تجربی در خصوص رابطه جانشینی یا مکملی بین نیروی کار زن و مرد، در خصوص اطمینان از اثربخشی اجرای سیاست‌های حمایتی از اشتغال زنان ابهام وجود دارد. همچنین، به دلیل نامعلوم بودن رابطه جانشینی یا مکملی بین کار و سرمایه، در خصوص اثرات سیاست پرداخت یارانه سود تسهیلات بانکی بر اشتغال نیز تردید وجود دارد. پرداخت یارانه سود تسهیلات بانکی اگر به افزایش تعداد بنگاه‌های جدید و توسعه ظرفیت بنگاه‌های فعلی با فناوری موجود منجر شود، به افزایش اشتغال کمک می‌کند، ولی اگر به توسعه فناوری و جایگزینی سرمایه به جای نیروی کار منتهی شود، نتیجه آن کاهش اشتغال خواهد بود.

پژوهش‌های انجام شده در معاونت امور اقتصادی وزارت اقتصاد در سال ۱۳۹۶ نشان می‌دهد حضور زنان در اقتصاد ایران هم در بخش نرخ مشارکت اقتصادی و هم در بخش آموزش در دهه‌های گذشته بهبود نسبی یافته است. با این حال، همچنان فاصله وضعیت مشارکت زنان در ایران با دیگر کشورها و نرم جهانی قابل توجه است. حتی کشورهایی که از نظر اقتصادی فاصله معناداری با ایران ندارند، در زمینه فعالیت اقتصادی زنان، سبقت قابل توجهی گرفته‌اند. به استناد مطالعات انجام شده در معاونت بررسی‌های راهبردی معاونت زنان و خانواده ریاست جمهوری در سال ۱۳۹۸، تنگناهای اقتصادی و محدودیت‌های سرمایه برای فراهم آوردن فرصت‌های شغلی، به توجیه دلایل عدم حضور زنان در فعالیت‌های اقتصادی کمک شایان توجهی کرده و به همین ترتیب تلاش شده تا نرخ بسیار پایین مشارکت اقتصادی زنان در جامعه ما که یکی از پایین‌ترین نرخ‌ها در میان کشورهای اسلامی و غیراسلامی است به دلیل کمبود منابع مالی و نرخ بالای بیکاری در کشور به گونه‌ای مقبولیت یابد.

نتایج مطالعات نشان می‌دهد عمده‌ترین چالش‌های زنان کارگر در بازار کار کشور، کمبود فرصت‌های شغلی به دلیل زن‌بودن، محدودیت در انتخاب شغل، بالا بودن نرخ بیکاری، انعقاد قراردادهای موقت، داشتن حداقل دستمزد قانونی، عدم امکان ارتقای شغلی، تجربه فقر بودن در دوران بازنشستگی به دلیل دستمزدهای کم و عدم ارتقا، پایین بودن میزان امنیت شغلی، برخوردار نبودن از بیمه بیکاری به دلیل نوع قراردادها، ترجیح دادن زنان کارگر مجرد بر متأهل، عدم حمایت قانونی و اجتماعی از زنان شاغل در کارگاه‌های کوچک، گرفتن چک و برگه تسویه سفید امضا برای تضییع حقوق زنان از سوی کارفرمایان و ناکافی بودن بازرسی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی در احقاق حقوق زنان کارگر از جمله این چالش‌هاست.

پژوهش‌ها نشان می‌دهد زنان نیمی از جمعیت کشورها را تشکیل می‌دهند اما عموماً مشارکت آن‌ها در فعالیت‌های اقتصادی به اندازه ظرفیت‌شان نیست. اختلاف بین مشارکت زنان و مردان در فعالیت‌های اقتصادی عامل اصلی کاهش نرخ رشد اقتصادی در بسیاری از

کشورها بوده است. دیدگاه جامعه‌شناسی این فرضیه را بیان می‌کند که تفاوت مشارکت اقتصادی زنان در کشورهای مختلف بیش از آن که ناشی از عوامل اقتصادی باشد، از عوامل مربوط به نظام‌های ارزشی و سنتی و نهادهای فرهنگی و اجتماعی آن کشور ناشی می‌شود. همچنین یأس و ناامیدی زنان برای جستجوی کار نیز می‌تواند عامل دیگری در این رابطه باشد. به این معنا که بالابودن نرخ بیکاری در این گروه، خود دلیلی برای ناامیدی و خروج آنان از جمعیت فعال به‌شمار می‌رود.

با بررسی داده‌های آمارگیری نیروی کار مرکز آمار ایران درخصوص علت‌های عدم جستجوی کار در بین زنان غیرفعال، بیش از ۷۰ درصد آن‌ها مسئولیت‌های شخصی یا خانوادگی، در حدود ۲ درصد آنان بی‌نیازی از انجام کار و حدود ۱ درصدشان نیز دل‌سردی از یافتن کار را به‌عنوان دلیلی برای در جستجوی کار نبودن‌شان بیان نموده‌اند که این اطلاعات می‌تواند مؤید تأثیر نگرش‌های ارزشی و فرهنگی در مشارکت زنان در فعالیت‌های اقتصادی باشد. بنابراین می‌توان این‌گونه بیان کرد که پایین بودن نرخ مشارکت اقتصادی زنان در ایران بیش از عوامل اقتصادی معلول نگرش‌های فرهنگی و سنتی موجود در جامعه است (صفاکیش و فلاح محسن‌خانی، ۱۳۹۵). البته صاحب‌نظران اقتصاد جمعیت کشور معتقدند به‌طور قطع در این میان کوچک بودن حجم اقتصاد کشور و مسأله کم‌ثبتي اشتغال غیررسمی زنان نیز تأثیر قابل ملاحظه‌ای داشته است.

روش و داده‌های پژوهش

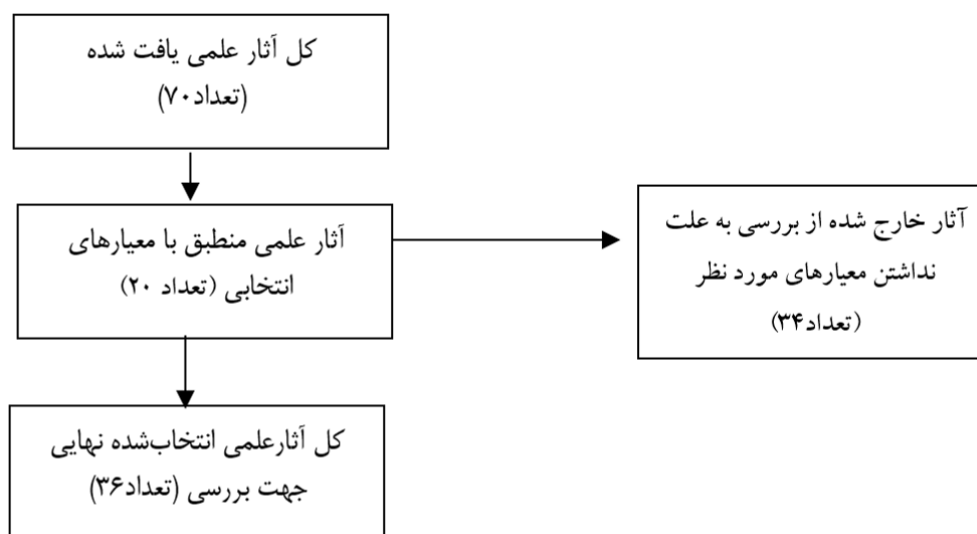
از آن‌جا که هدف اصلی مقاله، شناخت دلایل و بسترهای پایین بودن نرخ مشارکت اقتصادی زنان در کشور است، این مطالعه به روش تحلیل اکتشافی و با رویکرد تطبیقی انجام و از فن مرور سیستماتیک به روش مبتنی بر شواهد بهره گرفته است. از فن مرور سیستماتیک به روش مبتنی بر شواهد، برای پی‌بردن به موارد عدم همسانی نتایج و علل موضوع استفاده شده است. در بخش روش، با در نظر گرفتن چند معیار اساسی و طی چند مرحله، تعدادی از مناسب‌ترین و جامع‌ترین مطالعاتی که چالش‌ها و سیاست‌های بازار کار برای جذب نیروی کار زنان را در ایران و سایر کشورهای جهان مورد بررسی قرار داده‌اند، در مرحله اول، تعداد ۷۰ اثر علمی انتخاب و مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. در این مرحله، تعدادی از مقالات منتشر شده در نشریات معتبر و شناخته شده در حوزه اقتصاد زنان، جامعه‌شناسی زنان و جمعیت‌شناسی مورد بررسی قرار گرفتند. برای اعتبارسنجی و انتخاب مقالات، پس از مرحله جمع‌آوری مقالات، چند معیار اساسی به منظور شناسایی بهترین و مناسب‌ترین مقالات و وارد نمودن آن‌ها در مرحله بررسی و تحلیل نهایی در نظر گرفتیم. با لحاظ نمودن هر یک از این معیارها برای مطالعات جمع‌آوری شده، تعدادی از آن‌ها حذف و تعداد ۳۶ اثر علمی پر استناد از معتبرترین نشریات علمی در داخل و خارج برای بررسی و تحلیل نهایی انتخاب شدند.

مهم‌ترین ویژگی این مقاله، مرور برخی از مطالعات ارزشمند در حوزه مشارکت اقتصادی زنان در دهه ۸۰ در کشور بود. معیارها و روند انتخاب آثار علمی (کتاب، طرح‌های پژوهشی و مقالات) به شرح ذیل بود:

- ۱) چالش‌های جمعیت‌شناختی بازار کار زنان را مورد مطالعه قرار داده باشد؛
- ۲) چالش‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بازار کار زنان را مورد مطالعه قرار داده باشد؛
- ۳) در یکی یا مجموعه‌ای از کشورهای دارای اقتصاد مشابه با اقتصاد ایران انجام شده باشد؛
- ۴) ویژگی‌های فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی مشابه با ایران داشته باشند؛
- ۵) تأکید بر مطالعات جدید باشد؛

۶) مقاله در یک مجله معتبر علمی چاپ شده باشد و یا به عنوان گزارش فنی در دانشگاه/مؤسسه پژوهشی معتبر مورد تأیید باشد.

از بین کل مقالات پیدا شده طبق معیارهای انتخاب، مقالات اعتبارسنجی شده و در نهایت، ۳۶ اثر علمی انتخاب شد که برخی از این پژوهش‌ها در این مقاله مورد استناد قرار گرفته‌اند. تأکید بیشتر بر تجربه و راهکارهای سیاستی با رویکرد سیاست‌پژوهی در این پژوهش‌ها بود.

شکل ۱- مراحل بررسی آثار علمی جمع‌آوری شده و انتخاب آثار وارد شده در مطالعه

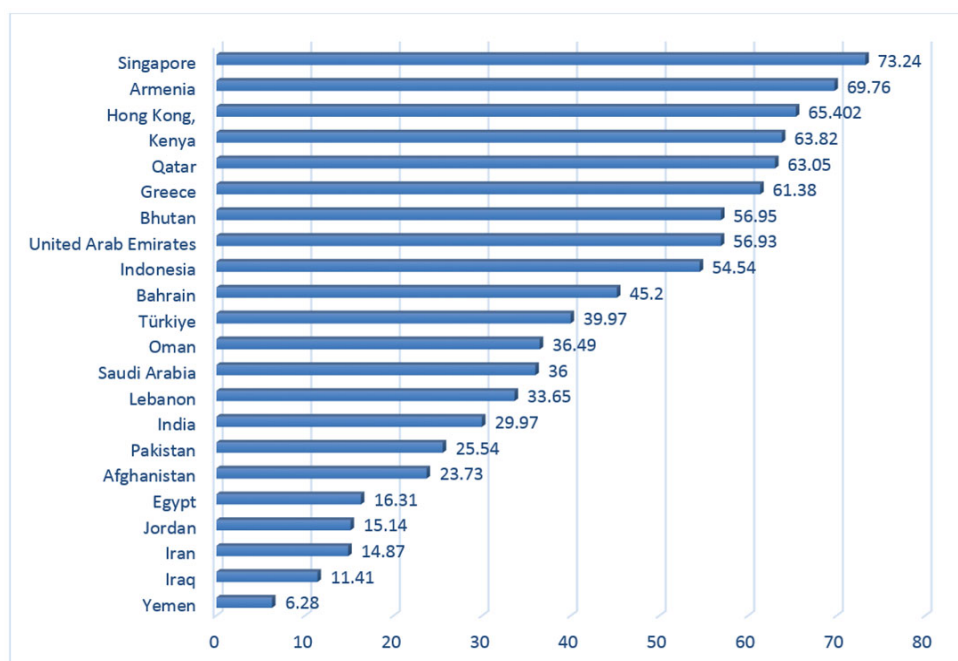
یافته‌های پژوهش

۱) سیمای کلی از نرخ مشارکت اقتصادی زنان ایران در مقایسه با سایر کشورهای آسیایی

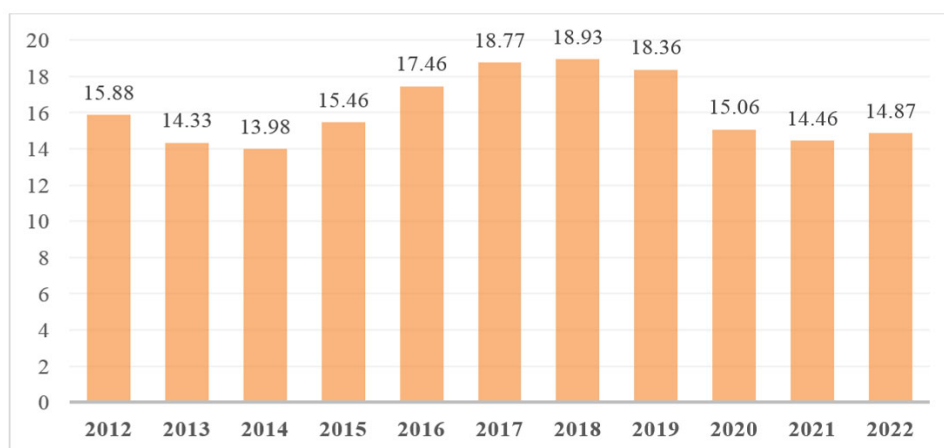
بررسی‌ها نشان می‌دهد عموماً کشورهای در حال توسعه تفاوت قابل ملاحظه سطح مشارکت اقتصادی زنان نسبت به مردان را تجربه می‌کنند. برای مثال در سال ۲۰۱۶ نرخ مشارکت اقتصادی مردان حدود ۶۹ درصد و نرخ مشارکت اقتصادی زنان حدود ۶۰ درصد بوده است. این نرخ‌ها برای ایران به ترتیب حدود ۶۳ درصد برای مردان و ۱۴ درصد برای زنان بوده است. در کشورهای خاورمیانه شاهد نرخ مشارکت ۲۱ درصدی زنان هستیم.

براساس مطالعات انجام‌شده، آینده اقتصادی ایران و کشورهای منطقه آسیا و خاورمیانه، به میزان قابل ملاحظه‌ای بوسیله سرنوشت بازارهای کار آن رقم خواهد خورد. در این مطالعه، برای درک بیشتر تحولات نرخ مشارکت اقتصادی زنان در ایران، مقایسه‌ای با سطح این شاخص در کشورهای منطقه آسیا با در نظر گرفتن معیار مشابهت، تفاوت در ویژگی‌های جمعیتی و سطح فعالیت اقتصادی و سطوح مختلف توسعه انجام شده است (نمودارهای ۱ و ۲). مقایسه تطبیقی نرخ مشارکت اقتصادی زنان در ایران و کشورهای آسیایی در سال ۲۰۲۲ با استفاده از نتایج برآورد بانک جهانی و دفتر بین‌المللی کار، افت‌وخیز قابل ملاحظه مشاهده می‌شود. نرخ مشارکت اقتصادی زنان

کشور ایران در این سال در پایین ترین سطح (۱۴/۸۷ درصد) برآورد و در رتبه بندی بعد از کشورهای عراق و یمن قرار گرفته است. این مسأله تا حد زیادی به تحولات ساختاری جمعیت به ویژه جمعیت فعال از نظر اقتصادی و تحولات اقتصادی و اجتماعی در کشور برمی گردد. بررسی تفاوت های نسبت اشتغال به جمعیت زنان کشورهای مختلف جهان در مقایسه با ایران، این مسأله را تأیید می کند.

شکل ۲- مقایسه نرخ مشارکت اقتصادی زنان ایران با برخی از کشورهای آسیایی در سال ۲۰۲۲ (منبع: داده ها برگرفته شده از بخش آمار دفتر بین المللی کار (۲۰۲۳))

شکل ۳- مقایسه نرخ مشارکت اقتصادی زنان ایران در فاصله سال های ۲۰۱۲-۲۰۲۲ (منبع: داده ها برگرفته شده از بخش آمار دفتر بین المللی کار (۲۰۲۳))

۲) نتایج تحلیل مطالعات مرور شده

بررسی‌های اقتصاد جمعیت نشان می‌دهد پنجره جمعیتی از طریق افزایش نرخ مشارکت زنان باعث افزایش بهره‌وری نیروی کار در اقتصاد می‌شود. افزایش عرضه نیروی کار زنان در صورتی سبب افزایش تولید می‌شود که عامل سرمایه به‌عنوان مکمل نیروی کار مهیا باشد. به بیان دیگر، در صورت نبود تقاضا برای نیروی کار، افزایش عرضه نیروی کار بی‌حاصل خواهد بود و پس از گذشت زمان، نرخ مشارکت افت خواهد کرد. با توجه به این که تولید سرانه، تقریبی برای بهره‌وری نیروی کار در نظر گرفته شده است شاخص مناسبی برای رشد اقتصادی نیز تلقی می‌شود. هرچند که ممکن است عوامل زیادی بر رشد بهره‌وری نیروی کار مؤثر باشند و نمی‌توان از نمودار، رابطه علت و معلولی نرخ مشارکت زنان و نرخ رشد بهره‌وری نیروی کار را نتیجه گرفت اما رابطه این دو متغیر به‌صورت ضمنی، مثبت ارزیابی می‌شود. آشکار است که با آغاز پنجره جمعیتی در سال ۱۳۸۵، نرخ مشارکت زنان افزایش و سپس کاهش یافته است (قویدل، ۱۳۹۸).

کاهش رشد اقتصادی، یکی از عوامل کاهش نرخ مشارکت زنان در دوره پنجره جمعیتی (بعد از سال ۱۳۸۵) است. ارتباط بین نرخ مشارکت زنان و نرخ رشد اقتصادی دو طرفه است. از یک طرف، با کاهش نرخ رشد اقتصادی، تقاضای نیروی کار کاهش یافته و به دنبال آن مشارکت اقتصادی نیروی کار از جمله مشارکت زنان به دلیل کاهش انگیزه و مأیوس‌شدن از پیدا کردن کار کاهش می‌یابد از سوی دیگر، با کاهش نرخ مشارکت زنان، عرضه کالا و خدمات در اقتصاد کاهش یافته و در پی آن رشد اقتصادی کاهش می‌یابد. بنابراین به نظر می‌رسد کاهش رشد اقتصادی در اوایل دهه ۸۰ مشارکت اقتصادی زنان و شاخص‌های کلان اقتصادی ۹۰ یکی از عوامل مؤثر کاهش مشارکت زنان در اواخر دهه ۸۰ و اوایل دهه ۹۰ است. رشد اقتصادی ایران در اوایل دهه ۹۰ منفی بوده است.

یافته‌ها نشان داد ابعاد جمعیت‌شناختی، اقتصادی و اجتماعی و روانشناختی علل و بسترهای پایین بودن نرخ مشارکت اقتصادی زنان ایران در طیف وسیعی قرار گرفته است. در اینجا به بخشی از مطالعات مرور شده پرداخته شده است. جداول ۱ و ۲ عوامل و بسترهای پایین بودن نرخ مشارکت اقتصادی زنان ایران را به استناد برخی از مطالعات انجام شده که مورد استناد قرار گرفته‌اند، نشان می‌دهد. لازم به ذکر است مطالعات انجام‌شده جدید (۱۴۰۰) در بخش پیشینه تحقیق آورده شده است.

۳) تفاوت و مشابهت پژوهش‌های مرتبط با مشارکت نیروی کار پایین زنان در برخی از کشورهای مختلف جهان

حضور زنان در بازار کار کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا، با وجود سهم نسبتاً بالای زنان در سطوح مختلف تحصیلی، بسیار پایین است. به همین دلیل برخی از کارشناسان باورهای دینی و آموزه‌های اسلامی را مانعی بر سر راه اشتغال زنان در کشورهای مسلمان دانسته‌اند و بر این باورند که باورهای مذهبی در این کشورها به مثابه سدی بر سر راه توانمندی زنان قرار گرفته است. در مقابل گروهی دیگر از کارشناسان با مطالعه وضعیت اقتصادی اجتماعی زنان در گروهی از کشورهای مسلمان و غیرمسلمان به این نتیجه دست یافته‌اند که عامل اقتصادی، نه آموزه‌های دینی، مهم‌ترین بازدارنده حضور زنان در بازار کار است.

جدول ۱- عوامل و بسترهای پایین بودن نرخ مشارکت اقتصادی زنان در مطالعات دهه ۸۰

ابعاد جمعیت‌شناختی				
نام نویسنده	سال پژوهش	عنوان پژوهش	روش تحقیق	یافته کلیدی
هما زنجانی‌زاده	۱۳۷۳	زنان، جمعیت و توسعه	تحلیل ثانویه	عدم تعادل کار و باروری اشتغال زنان و تمایل کمتر برای فرزندآوری
مرکز امور مشارکت زنان	۱۳۷۷	مبانی نظری توسعه زنان در ایران	مرور سیستماتیک	عدم تعادل نسبت جنسی و افزایش نسبت ورود دختران به دانشگاه‌ها
ناهید مطیع	۱۳۷۹	زنان خانه‌دار ایرانی در گردونه توسعه	تحلیل ثانویه	منفعل بودن مفهوم زنان خانه‌دار در نشریات آماری و یک شکل‌نبودن میزان مشارکت اقتصادی آن‌ها
لادن نوروزی	۱۳۸۳	تفاوت‌های جنسیتی در ساختار شغلی	تحلیل ثانویه	درآمد حاصل از کار زنان حتی در سطوح تحصیلی برابر با مردان به مراتب کمتر است. تفاوت‌های درآمدی در روستاها و درسطوح تحصیلی پایین بیشتر است.
میثم موسایی و همکاران	۱۳۸۹	نرخ باروری و میزان مشارکت زنان در نیروی کار: مطالعه کشورهای خاورمیانه و شمال افریقا	تحلیل ثانویه	با افزایش اشتغال زنان و حضور بیشتر آنان در عرصه‌های اقتصادی، نرخ‌های باروری نیز کاهش پیدا می‌کند.
ابعاد اقتصادی-اجتماعی و روانشناختی				
نام نویسنده	سال پژوهش	عنوان پژوهش	روش تحقیق	یافته کلیدی
مرکز امور مشارکت زنان	۱۳۷۷	مبانی نظری توسعه زنان در ایران	مرور سیستماتیک	عدم تعادل بازار کار و آموزش و محرومیت نسبی زنان
ناهید مطیع	۱۳۷۹	زنان خانه‌دار ایرانی در گردونه توسعه	تحلیل ثانویه	حقوق مدنی
الهه راستگو	۱۳۸۰	موانع و مشکلات در اشتغال زنان	تحلیل ثانویه	شکاف اقتصادی-اجتماعی
شمس‌السادات زاهدی	۱۳۸۴	زنان و توسعه	اسنادی	عدم تعادل بازار کار و آموزش
ژاله شادی‌طلب	۱۳۸۱	توسعه و چالش‌های زنان ایران	تحلیل گفتمان	عدم سازگاری سیستم مدیریتی در حوزه اشتغال و آموزش
زهرا آراستی	۱۳۸۵	ساختارهای فرهنگی-اجتماعی مؤثر بر اشتغال زنان	پیمایشی	نگرش جامعه به زنان
الهه کولایی و محمدحسین حافظیان	۱۳۸۵	نقش زنان در توسعه کشورهای اسلامی	مقایسه تطبیقی	نقش زنان در توسعه
سهیلا صادقی و سمیرا کلهر	۱۳۸۶	ابعاد شکاف جنسیتی و برنامه توسعه	اسنادی	نقش فرهنگ و سنت حاکم
مریم رفعت‌جاه	۱۳۸۶	بازاندیشی در تقابل‌های جنسیتی و هویت‌های زنانه	تحلیل کیفی	هویت اجتماعی زنان

جدول ۲- عوامل و بسترهای پایین بودن نرخ مشارکت اقتصادی زنان در برخی از مطالعات منتخب

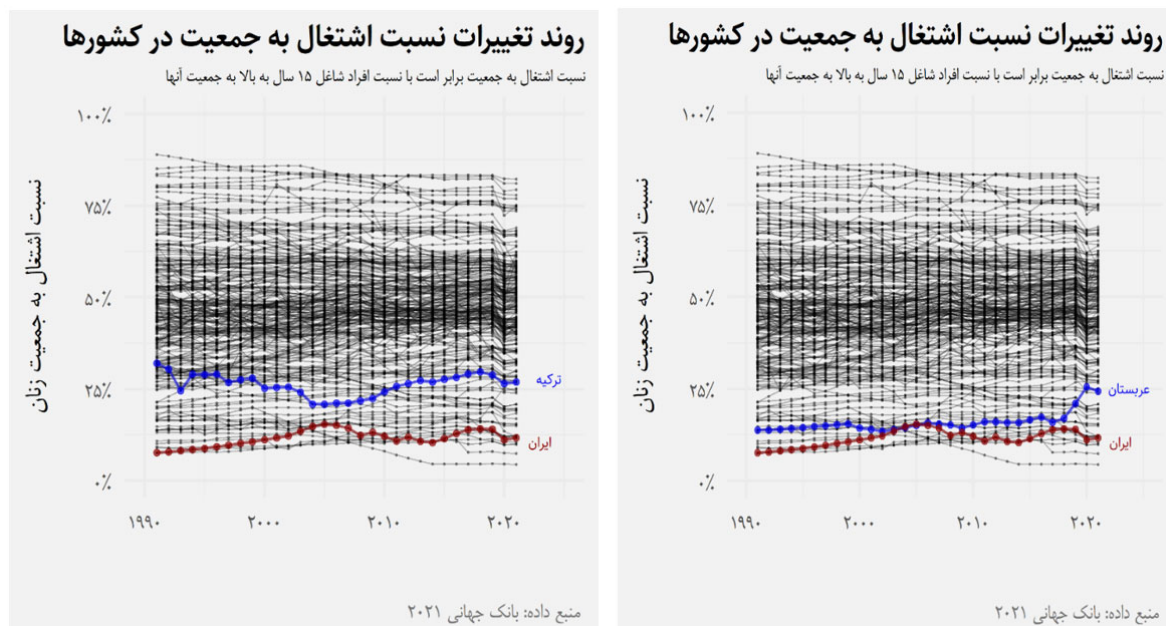
ابعاد اقتصادی- اجتماعی				
نام نشریه	عنوان	نام نویسنده	سال	نتایج تفصیلی
مجله اقتصادی (شماره ۹ و ۱۰) صص ۱۱۱-۱۳۸	واک—اوی مشارکت زنان در ایران	زهره مدرسی آزاده داوودی سهیلا الله ویردی زاده	۱۳۹۶	(۱) وجود تفاوت جنسیتی در نرخ مشارکت اقتصادی (۲) رشد سمت‌های قانون‌گذاری و مقامات عالی‌رتبه و متخصصان در زنان (۳) در ایران مشارکت اقتصادی زنان از متوسط معیار جهانی پایین‌تر است. (۴) با وجود بالا بودن توسعه انسانی در ایران بیشترین تفاوت در درآمد سرانه ناخالص ملی برای زنان است و میزان مشارکت مشارکت زنان در بازار کار بیشترین تفاوت را با کشورهای با توسعه انسانی بالا دارد. (۵) در سیاستگذاری کشور باید به تعادل و توازن جنسیتی و افزایش مشارکت زنان توجه شود. (۶) شاخص‌های اقتصادی، سیاسی، سلامت و آموزش در طی سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۷ شکاف جنسیتی کاهش چشمگیر داشته است.
مطالعات جامعه‌شناختی دوره ۲۵، شماره ۱، صص ۸۷-۱۱۵	تحلیل جامعه‌شناختی پیدایش بازار با تأکید بر بازار بانه در استان کردستان	محمد امیر پناهی	۱۳۹۶	(۱) شکل‌گیری بازار بر مبنای مناسبات میان کنشگران و ریشه‌های فرهنگی و اجتماعی آنان است. (۲) آنچه موجب پیدایش بازار مرزی می‌گردد و مجموعه روابط بین افراد می‌گردد سیاست‌گذاری‌های اقتصادی است و باید با گذر زمان الگوهای دادوستد و مناسبات اقتصادی تغییر یابد که تا کنون تغییرات قابل توجهی داشته است و باید از طریق مطالعات، ساخت اجتماعی کشور بدست آید و تحولات و روند تکوین آن مورد توجه قرار گیرد و دولت‌ها در گسترش اصناف، کسب منفعت اقتصادی و در پی آن، جذب نیروی‌های بالقوه نقش دارند و با این کار عملکرد اقتصاد سیاسی در مناطق مرزی متفاوت با سایر مناطق می‌شود.
پژوهش زنان دوره ۳ صص ۱۱۳-۱۳۲	عوامل مؤثر بر مشارکت اقتصادی زنان ایران با استفاده از مدل رگرسیونی داده‌های پانلی	حسن میرزایی	۱۳۸۳	(۱) میزان حضور و مشارکت زنان در فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی یکی از شاخص‌های ارزیابی از نظر توسعه است. (۲) آنچه در کشورهای در حال توسعه منجر به محدودشدن مشارکت اجتماعی و اقتصادی زنان گردیده عوامل فرهنگی و اجتماعی است. (۳) عوامل مؤثر مثبت در نرخ مشارکت زنان در بازار کار، سطح تحصیلات، استقلال مالی و نرخ بیکاری مردان و از عوامل منفی نرخ زاد و ولد زنان و نرخ بیکاری زنان و مهاجرت از روستا به شهر است ولی به‌طور کلی، روند نرخ مشارکت زنان در بازار کار سیر صعودی داشته و نمودار آن طی سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۸۰ به شکل سهمی است.
زن و فرهنگ سال هشتم شماره ۳۰	موانع مشارکت زنان بلوچ در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی	مجید کریم‌زاده	۱۳۹۵	آنچه در پایین‌بودن مشارکت زنان بلوچ نقش دارد ساختار فرهنگی (وجود تعصبات خانوادگی، فرهنگ مردسالاری)، عوامل اجتماعی (پایین‌بودن اعتماد به نفس دختران نسبت به پسران و تأکید بر نقش مادربودن، موانع اقتصادی و آموزشی است که بیشترین مانع، اقتصادی و ساختار اجتماعی بلوچیان است و کمترین مانع، موانع آموزشی است. از سیاست‌هایی که می‌توان به‌کاربرد تا شاهد افزایش مشارکت زنان، افزایش سطح آگاهی و توانمندسازی زنان و حمایت زنان بلوچ و تغییر سازوکارهای اجتماعی این منطقه است و حمایت آن‌ها از طریق ایجاد سازمان‌های غیردولتی، تعاونی‌های مخصوص توسط زنان بلوچ است. یکی از مهم‌ترین عامل فراهم کردن خودباوری در زنان بلوچ و جایگزین کردن فرهنگ مشترک به جای فرهنگ مردسالاری است.

ابعاد اقتصادی- اجتماعی				
نام نشریه	عنوان	نام نویسنده	سال	نتایج تفصیلی
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی	بررسی موانع ارتقای شغلی زنان و اثر آن بر بهره‌وری بررسی موردی (زنان شاغل در دانشگاه شریف)	حبیب اله زنجانی	۱۳۹۳	موانع بیولوژیک با ۴۸/۱ درصد بالاترین تأثیر و موانع سازمانی با ۱۱/۲ کمترین تأثیر بر نداشتن ارتقای شغلی دارد. از موانع مؤثر بر عدم ارتقای شغلی زنان: (۱) موانع اقتصادی: بهره‌مندی مردان از حقوق بیشتر نسبت به زنان (۲) موانع فرهنگی: شرایط فرهنگی حاکم بر سازمان‌ها، طبقه‌بندی جنسیتی، وجود فرهنگ مردسالارانه (۳) موانع اجتماعی: تفاوت جنسیتی همچون طرز برخورد و آموزش دختران و پسران، ترجیح جنسیتی (۴) موانع سیاسی: اعمال قوانین تبعیض آمیز به صورت آگاهانه
فقه و حقوق خانواده شماره ۴۹	نقش اشتغال زنان در توسعه و تعدد نقش‌ها	فهمیه ملک‌زاده	۱۳۸۷	(۱) پی‌ریزی مشارکت هرچه بیشتر زنان در امور اقتصادی، سیاسی و اجتماعی. (۲) ترویج مفهوم مشارکت و اشتغال در زندگی، زمینه‌سازی برای فعالیت آزادانه، شناساندن حق مالکیت و مدیریت اقتصادی زنان که با آموزش و هزینه‌کردن امکان‌پذیر است. (۳) نقش زنان با به‌کاربردن سیاست‌ها پررنگ گردد و فرصت مناسب برای زنان جهت مشارکت ایجاد گردد. (۴) تساوی حقوق زنان و مردان (۵) ایجاد زمینه‌هایی در حوزه اشتغال (۶) ارتقای شغلی و درآمد حاصل از کار زنان همانند مردان در جامعه (۷) ارتقای فرهنگی جامعه.

کریمی و همکاران (۱۳۹۵) در زمینه بررسی تحولات نرخ مشارکت زنان در بازار کار کشورهای مسلمان و غیرمسلمان و بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های عملکرد اقتصادی این کشورها، به واکاوی علل اقتصادی- اجتماعی تفاوت در نرخ مشارکت زنان پرداخته شده تا مشخص شود که آیا وضعیت بازار کار زنان از اسلامی یا غیراسلامی بودن کشور تأثیر می‌پذیرد یا خیر. از مجموع کشورهای نمونه، ۱۱ کشور مسلمان و باقی غیرمسلمان‌اند. پس از ارائه شاخص‌های مختلف مرتبط با مشارکت، اشتغال و بیکاری زنان برای کشورهای منتخب، در نهایت با استفاده از روش تاکسونومی عددی کشورهای بررسی شده هم از نظر وضعیت بازار کار زنان و هم از نظر وضعیت اقتصادی رتبه‌بندی شدند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد کشورهایی که از نظر اقتصادی وضعیت نسبتاً خوبی دارند، بدون توجه به اسلامی بودن یا نبودن‌شان، از نظر شاخص‌های مشارکت و اشتغال زنان نیز رتبه خوبی داشته‌اند. نرخ‌های پایین مشارکت زنان در بازار کار در میان کشورهای مسلمان ناشی از دین اسلام نبوده و منشأ آن ساختارهای اقتصادی خاص کشورهاست. برای مثال، در کشور بنگلادش با وجود سهم بالای جمعیت مسلمان از کل جمعیت کشور، نرخ مشارکت زنان با کشورهای صنعتی برابری می‌کند، درحالی‌که در کشورهای مسلمان‌نشین عربستان یا ایران، نرخ مشارکت زنان به‌نحو درخور توجهی پایین است. دلیل بالابودن نرخ مشارکت زنان در بنگلادش، وجود صنایع کاربر فعال همچون نساجی و همچنین تداوم حضور گسترده زنان در بخش کشاورزی است. در این کشور، حجم بالای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در صنایع نساجی و پوشاک، فرصت‌های شغلی بسیاری برای زنان در این بخش فراهم کرده است. در مقابل، در کشورهای مسلمان‌نشین نفت‌خیز ایران و عربستان، به دلیل تأثیر شدید درآمدهای نفتی در عملکرد اقتصادی و شکل‌گیری صنایع سرمایه‌بر در بخش نفت، بالابودن نسبی مزد و رقابت‌ناپذیری و

ضعف صنایع کاربر، به‌ویژه صنایع نساجی و پوشاک، امکان اشتغال برای زنان بسیار محدود است. می‌توان انتظار داشت که با رونق اقتصاد غیرنفتی، تسریع آهنگ رشد اقتصادی و افزایش چشمگیر فرصت‌های شغلی در کشورهای مسلمان، بر سهم زنان در بازار کار این کشورها نیز افزوده شود (کریمی و همکاران، ۱۳۹۵). حضور گسترده زنان، پیامدهای مهمی همچون بالا رفتن سطح درآمد خانواده، کاهش بار سرپرستی مردان در خانواده و کاهش فشار اقتصادی بر آنان، بالا رفتن عرضه نیروی کار از سوی زنان و به تبع آن، کاهش هزینه‌های تولید و خدمات در کل جامعه داشته و رشد و توسعه اقتصادی را موجب شده است. در پژوهش حاضر، تأثیر سه متغیر فعالیت زنان در بخش کشاورزی، فعالیت زنان در بخش صنعت و فعالیت زنان در بخش خدمات بر تولید ناخالص داخلی سرانه در برخی کشورهای خاورمیانه مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج حاصل از برآورد مدل با استفاده از رویکرد اثرات ثابت بیانگر آن است که رابطه فعالیت زنان در سه بخش اقتصادی مذکور با متغیر تولید ناخالص داخلی سرانه مثبت و معنی‌دار برآورد شده است. با در نظر گرفتن متغیرهای مورد استفاده در این تحقیق، افزایش هر یک از این متغیرها، افزایش تولید ناخالص داخلی را در پی داشته است. بدین معنی که فعالیت زنان در بخش کشاورزی، در بخش صنعت و در نهایت در بخش خدمات، باعث افزایش تولید ناخالص داخلی سرانه در کشورهای اردن، ایران، عربستان سعودی، مصر، ترکیه، امارات متحده عربی، لبنان، کویت، عمان، عراق، بحرین، یمن می‌شود. نتایج نشان داد که نسبت مشارکت در کار یکی از مهم‌ترین شاخص‌های اقتصادی هر کشور است. این نسبت که از طریق ضریب بیکاری جمعیت فعال به شاغل مشخص می‌شود، در برخی کشورها نسبت به دیگر کشورهای سازمان همکاری و توسعه اقتصادی پایین‌تر است. نیروی کار زنان یکی از مهم‌ترین عوامل پیشرفت کشورهاست. از سوی دیگر، اگر زنان کار کنند، از لحاظ اقتصادی خود را مستقل تلقی می‌کنند. چنین زنی هم خود را در زندگی اقتصادی‌اش بهتر باور دارد و هم می‌تواند در اجتماع مادر بهتری شود. به علاوه، زنانی که به آزادی اقتصادی می‌رسند، قادرند با اعتماد به نفس و عقاید منحصر به فردشان، سرنوشت کشورشان را عوض کنند. به همین دلیل استخدام زنان، موضوعی است که به منظور توسعه اقتصادی ایران و دیگر کشورها باید روی آن فکر کرد.

فعالیت زنان در بخش‌های مختلف اقتصادی و تولیدی می‌تواند نقش مؤثری در تولیدات کشور داشته باشد و بدین ترتیب، لازمه دستیابی به رشد اقتصادی و ایجاد فرصت‌های بیشتر شغلی برای زنان، افزون بر سرمایه‌های مادی، سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی است. زیرا سرمایه‌گذاری در منابع انسانی، که عبارت است از آموزش و تربیت نیروی انسانی برای کسب مهارت‌های مختلف و پیشبرد امر تولید، می‌تواند با بالابردن سطح مهارت و تخصص نیروی کار و کارآمد کردن و افزایش قابلیت‌های آن، موجب ارتقای کیفیت تولید و کارایی استفاده از سرمایه‌های مادی و به‌کارگیری بهینه آن‌ها شود. بنابراین، زنانی که نسل‌های آینده را می‌سازند نباید از حقوقی که مردان در جامعه دارند، محروم باشند، زیرا اساس توسعه همه کشورها، روی مشارکت فعالانه زن و مرد در فعالیت‌های تولیدی است. در غیر این صورت، یک زندگی موفق غیرممکن می‌شود و این احتمال وجود دارد که کشور فقیر شود و از هم بپاشد. از همین رو، افزایش استخدام زنان به اندازه استخدام مردان برای پیشرفت و بهبود کشور مهم است. انتظار می‌رود که مشارکت زنان در نیروی کار و درآمدزایی کمک شایانی به توسعه و تسریع رشد هر کشور کند. ضروری است که در این زمینه اقدامات لازم را برای شرکت در نیروی کار زنان انجام شود (عباسی اسفجیر و رضایی، ۱۳۹۹). تفاوت‌ها و تغییرات نسبت اشتغال به جمعیت در کشورهای ترکیه و عربستان که دارای اقتصاد مشابه با ایران هستند در شکل ۳ نشان داده شده است.

شکل ۳- تفاوت ها و تغییرات نسبت اشتغال به جمعیت در کشورهای ایران، ترکیه و عربستان

نتیجه‌گیری و پیشنهادهای سیاستی

با واکاوی دقیق شواهد تجربی و ملاحظات تئوریک که به‌عنوان عمده‌ترین دیدگاه‌های مطالعه اشتغال زنان و نقش آن در گسترش توسعه انسانی و در نهایت، توسعه پایدار است، بررسی وضعیت اشتغال و نقش زن در توسعه نشان می‌دهد که موانع اجتماعی و فرهنگی علاوه بر بروز موانع اشتغال زنان زمینه‌ساز عدم رشد و توسعه نیز هستند. عرضه نیروی انسانی که با افزایش سطح سواد، آموزش و افزایش تعداد تحصیلات دانشگاهی همراه شده است، می‌تواند به‌عنوان یک روزه فرصت برای جامعه ایران مطرح شود و بهره‌گیری از این نیروی انسانی انباشته‌شده و با کیفیت، روند توسعه جامعه را افزایش دهد.

وجود موانع اساسی برای زنان از قبیل وجود تبعیض در ساختار اشتغال ایران، نحوه‌گزینش نیروی کار، باورهای سنتی، حاکمیت تفکر مردسالاری کمبود تقاضای نیروی انسانی نه تنها موجب هرزرفتن این فرصت استثنایی می‌شود، بلکه بیکاری شدید و شرایط بحرانی را در جامعه حاکم می‌کند. از اقدامات مؤثر در این زمینه انعطاف‌پذیرکردن هرچه بیشتر شرایط قوانین کار است که به مسئولان اقتصادی این امکان را می‌دهد تا به علامت‌های بازار عوامل تولید پاسخ دهند. علاوه بر این، چون ترکیب جنسی نیروی انسانی تابع عوامل اجتماعی و فرهنگی نیز است، زنان در بازار کار از لحاظ نوع شغل، موقعیت اشتغال و میزان درآمد ناشی از کار با شرایط متفاوتی نسبت به مردان روبه‌رو هستند و حتی نظریه‌هایی به منظور تحلیل و تبیین این تفاوت‌ها و تبعیض‌ها شکل گرفته‌اند. به نظر می‌رسد بیشترین چالش‌های موجود در زمینه اشتغال زنان، ناشی از نگرش و باورهای فرهنگی-اجتماعی و سن گذشته باشد که متأسفانه به کاهش خودباوری زنان و نیز تضعیف موقعیت آنان در جامعه منجر شده است.

در حال حاضر، مقاومت در برابر تغییر نگرش‌ها به دلیل ریشه‌گرفتن از فرهنگ، و داشتن حالت جمعی، بسیار شدید است و نمی‌توان تغییرپذیری سریعی را انتظار داشت. بدیهی است که از میان بردن این مسأله، نیازمند یک برنامه‌ریزی بلندمدت و همه‌جانبه است. شاید افزایش سهم زنان در مجموعه فعالیت‌های صنعتی، یکی از راهکارهای برون‌رفت از نرخ بالای تورم و نیز افزایش مشارکت زنان در امور تولیدی باشد. ضمن آن که می‌توان اشتغال مولدی به‌ویژه برای زنان تحصیل‌کرده ایجاد کرد و با استفاده از فناوری و ابزار مدرن، از آنان در بخش صنعت نیز بهره گرفت. همچنین می‌توان با تشویق کارفرمایانی که به‌وسیله مراکز خدمات اشتغال وزارت کار و امور اجتماعی، تعداد بیشتری از زنان را به استخدام در می‌آورند، شرایط مطلوب‌تری برای اشتغال این بخش ارزشمند جامعه، ایجاد کرد.

یافته‌های مطالعات نشان می‌دهد فرآیند توسعه با حضور زنان به نحو مطلوب تحقق می‌یابد و خاصه آن که مشارکت زنان در توسعه به روش‌های مختلف از جمله افزایش اشتغال در زمینه‌های مختلف بازار کار برای زنان، موجب استفاده بهتر از دستاوردهای توسعه و نیز نگهداری و حمایت از اثرات و نتایج توسعه می‌شود. این تحقیق همچنین به این نتیجه رسیده است که تقویت دفاتر مشاوره زنان در سازمان‌های مختلف به‌ویژه سازمان‌های دولتی، روند برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری در حوزه توسعه را بیشتر با واقعیت‌های اجتماعی سازگار و منطبق می‌کند. این امر در افزایش مشارکت و تحقق توسعه کشور نقش مهمی ایفاء می‌کند.

نتایج کاربردی این تحقیقات می‌توانند در شیوه برنامه‌ریزی فرهنگی و اجتماعی در تربیت و پرورش نیروهای مشارکت‌جو با توجه به جنسیت، مورد استفاده واقع شود. سازمان‌های متعددی همچون بخش مشاوره زنان در حوزه ریاست جمهوری، دفاتر مشاوره زنان در استانداری‌ها، سازمان ملی جوانان نیز می‌توانند از نتایج این تحقیق بهره‌مند شوند. استفاده از نتایج کاربردی این مطالعات می‌تواند در افزایش کارآمدی سازمان‌ها، نهادها و مؤسسات دولتی و غیردولتی در بهره‌مندی از مشارکت زنان در توسعه کشور مؤثر واقع شود. استفاده از نتایج این تحقیق در حوزه نظری نیز می‌تواند در محافل علمی از جمله دانشگاه‌ها و همچنین مراکز مطالعات و تحقیقات سازمان‌های دولتی و غیردولتی صورت گیرد. نتایج به دست آمده در این مطالعه می‌تواند مقدمات مطالعات گسترده‌تری را با جزئیات بیشتر در زمینه‌های مختلف در حوزه زنان و توسعه اقتصادی فراهم آورد.

از نظر سیاستگذاری، نتایج تحقیقات نشان می‌دهد که توجه به توسعه بازار کار زنان و توجه به همگرایی آن به‌سوی سطح توسعه بازار کار مردان در ایران می‌تواند همسو با هدف ایجاد فرصت‌های برابر و توزیع مناسب درآمد قرار گیرد. علاوه بر آن، با نگاهی به وزن شاخص‌های مذکور قرار گرفته می‌توان بیان داشت که توجه به ارتقای شاخص سهم جمعیت از اشتغال ناقص به دلیل نوسانات بیش‌تر در مقایسه با دیگر شاخص‌ها می‌تواند مسئولان را در راستای افزایش سطح توسعه بازار کار یاری کند. همچنین روند بی‌ثبات توسعه در بازار کار زنان و مردان، به‌ویژه زنان نشان‌دهنده آن است که با کوچک‌ترین تغییرات در شرایط اقتصادی، بخش عمده‌ای از نیروی کار از بازار خارج می‌شوند که این مسأله نه تنها از نظر اقتصادی، بلکه از نظر اجتماعی نیز پیامدهای نامطلوبی را برای جامعه در بردارد.

بنابراین به نظر می‌رسد تلاش مسئولان در تغییر این شرایط، به‌ویژه در سطح بازار کار زنان می‌تواند شرایط بهتری را برای کشور رقم زند. علاوه بر آن و با توجه به نقشه‌های سطح توسعه بازار کار، توجه مسئولان به افزایش توسعه بازار کار در مناطق کم‌برخوردار و مرزی می‌تواند راهگشای کاهش ناهمگنی در سطح بازار کشور باشد. به‌طور قطع در این میان کوچک‌بودن حجم اقتصاد کشور و مسأله کم‌ثبتی اشتغال غیررسمی زنان نیز تأثیر قابل‌ملاحظه‌ای داشته است. پس می‌بینیم موضوع مشارکت زنان در بازار کار کشور یک مسأله ساختاری بوده و ابعاد جدیدی به خود گرفته است.

چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در حکم بالاترین سند بالادستی پس از قانون اساسی ایجاد فرصت‌های برابر و توزیع مناسب درآمد را به‌عنوان یکی از اهداف چشم‌انداز در افق ۱۴۰۴ قلمداد کرده است که این مهم نیز خود در گرو توسعه موزون بازار کار است. افزون بر آن، در برنامه‌های توسعه نیز بر اهمیت تساوی مزد زنان و مردان در مقابل کار هم ارزش و گسترش حمایت‌های اجتماعی به معنی برابری فرصت‌ها برای زنان و مردان و توانمندسازی زنان از طریق دستیابی به فرصت‌های شغلی مناسب به صورت قوانینی نظیر برنامه ملی توسعه کار شایسته پرداخته شده است.

به استناد مطالعه پژوهش‌های انجام‌شده، عمده‌ترین راهکارهای سیاستی برای رفع موانع اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی برای افزایش نرخ مشارکت اقتصادی زنان عبارتند از: تغییر فرهنگ جامعه در جهت شناخت موانع اشتغال زنان و اهمیت و نقش زن در توسعه جامعه؛ اراده انجام اصلاحات لازم برای تسهیل شرایط ورود زنان به فرآیند توسعه؛ سرمایه‌گذاری در ظرفیت‌های انسان‌ها و همچنین گسترش ابعاد تئوریک و کاربری و انتخاب یک استراتژی و جهت‌گیری کلی نسبت به حضور زنان در جامعه؛ سیاست اصلاح ساختار روند اشتغال زنان براساس شایستگی، مهارت و مدیریت سازمانی؛ طراحی سیستم جامع اطلاعاتی ناظر بر بازار کار زنان با توجه به نقشه‌های سطح توسعه آن در مناطق مختلف کشور؛ ایجاد سیستم‌های نوین جهت بالابردن کارایی و استفاده از توانایی‌های زنان؛ کاهش هزینه‌های زمانی و مادی اشتغال زنان؛ استفاده از دوره‌های آموزشی کوتاه‌مدت و بلندمدت در حین کار در خارج از کشور؛ ایجاد اعتماد به نفس بیشتر در زنان تحصیلکرده و فضای آموزش عالی؛ استفاده از تجارب سیاستی کشورهای موفق برای نشان دادن نقش زنان در محیط‌های کار؛ و در نهایت، مهم‌ترین پیشنهاد سیاستی این مطالعه که می‌تواند در پایش و تحقق بند ۸ سیاست‌های کلی جمعیت ابلاغی رهبری مبنی بر توانمندسازی جمعیت درس‌ن کار با فرهنگ‌سازی و اصلاح، تقویت و سازگار کردن نظامات تربیتی و آموزش‌های عمومی کارآفرینی فنی حرفه‌ای و تخصصی با نیازهای جامعه و استعدادها علایق آنان در جهت ایجاد اشتغال مؤثر و مولد، مؤثر واقع شود تعادل بخشی به کار زنان با خانواده در راستای سیاست‌های دوستدار خانواده است.

منابع

- آراستی، زهرا (۱۳۸۵)، ساختارهای فرهنگی-اجتماعی مؤثر بر اشتغال زنان (کسب و کارهای کارآفرینانه)، پژوهش زنان، ۴ (۱ و ۲)، ۹۳-۱۱۹.
https://jwdp.ut.ac.ir/article_19209.html
- احمدی، وکیل، و کشاورز، زهراسادات (۱۳۸۷)، تحلیلی بر موانع اجتماعی و فرهنگی اشتغال زنان و نقش آن در توسعه، اصفهان: انتشارات دانشگاه اصفهان.
- ازوجی، علاءالدین (۱۳۸۶)، تحلیل و ارزیابی سیاست‌ها و عملکردهای بازار کار در برنامه‌های توسعه‌ای ایران، فصلنامه علوم اقتصادی، ۱۱ (۱)، ۵۴-۲۵.
<http://ensani.ir/fa/article/178649>
- ازوجی، علاءالدین (۱۳۹۰)، سنجش و تحلیل نابرابری‌های منطقه‌ای بازار کار در برنامه چهارم توسعه، برنامه‌ریزی و بودجه، ۱۶ (۲)، ۸۳-۱۰۶.
<http://dorl.net/dor/20.1001.1.22519092.1390.16.2.4.9>
- امیرپناهی، محمد (۱۳۹۶)، تحلیل جامعه‌شناختی پیدایش بازار با تأکید بر بازار بانه در استان کردستان، مطالعات جامعه‌شناختی، ۲۵ (۱)، ۸۷-۱۱۵.
<https://doi.org/10.22059/jsr.2018.67703>

- امینی، علیرضا (۱۳۹۴) تحلیل بازار کار و سیاست‌های اشتغال‌زایی اقتصاد ایران با تأکید بر برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، مجله اقتصادی، ۱۵ (۵ و ۶)، ۴۰-۲۳. <http://ejip.ir/article-1-631-fa.html>
- امینی، علیرضا، و نیک‌بین بهنام (۱۴۰۰)، برآورد و تحلیل توابع تقاضای نیروی کار با در نظر گرفتن تفاوت جنسیت در ایران، برنامه‌ریزی و بودجه، ۲۶ (۴)، ۳۵-۶۴. <http://dx.doi.org/10.52547/jpbud.26.4.35>
- بهنیا، مهران، و علویان، آرش (۱۳۹۶)، بررسی دینامیک بازارکار ایران و پیش‌بینی دوره ۹۹-۱۳۹۵ با استفاده از داده‌های جریان، مجموعه مقالات اولین کارگاه بین‌المللی مطالعات بازار کار، تهران: انتشارات وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
- پژویان، جمشید، و امینی، علیرضا (۱۳۸۰)، آزمون تجربی اثر قانون حداقل دستمزد بر اشتغال گروه‌های جمعیتی جوان در اقتصاد ایران. پژوهشنامه اقتصادی، ۱۸ (۱)، ۷۴-۵۷. https://joer.atu.ac.ir/article_3147.html
- جواهری، فاطمه و قضاتی، سرور (۱۳۸۳)، تأثیر نابرابری جنسیتی بر کارآفرینی زنان در ایران، جامعه‌شناسی ایران، ۵ (۲)، ۱۷۸-۱۶۱. <https://dori.net/dor/20.1001.1.17351901.1383.5.2.6.5>
- داودی، محمدرضا، و دلداده‌آرانی، فاطمه (۱۴۰۰)، شناسایی چالش‌های پیش روی زنان شاغل در حوزه صنعت: مطالعه موردی زنان شاغل در شهرک‌های صنعتی شهرستان آران و بیدگل، تعالی منابع انسانی، ۲ (۲)، ۴۱-۶۵. <https://sanad.iau.ir/journal/ehr/Article/688083?jid=688083>
- درگاهی، حسن، و قدیری، امرالله (۱۳۸۲)، تجزیه و تحلیل عوامل تعیین‌کننده رشد اقتصادی ایران (با مروری بر الگوهای رشد درون‌زا)، پژوهشنامه بازرگانی، ۲۶ (۱)، ۳۳-۱. <https://www.sid.ir/paper/7241>
- دلیری، حسن (۱۳۹۵)، بررسی فرضیه تغییرناپذیری بیکاری در استان‌های ایران، مدل‌سازی اقتصادی، ۱۰ (۳۵)، ۳۵-۲۳. <https://sanad.iau.ir/journal/eco/Article/995425>
- دلیری، حسن (۱۳۹۸)، آینده‌پژوهی اشتغال و بیکاری با رویکرد سیاست‌های کلی اشتغال، سیاست‌های راهبردی و کلان، ۷ (۲۷)، ۳۷۱-۳۴۶. <https://doi.org/10.32598/JMSP.7.3.2>
- راستگو، الهه (۱۳۸۰)، موانع و مشکلات در اشتغال زنان، مجموعه مقالات هم‌اندیشی بررسی مسائل و مشکلات زنان، تهران: پژوهشکده زن و خانواده.
- راوردرد، اعظم (۱۳۸۳)، مقایسه نقش شغلی زنان و مردان متخصص: فاصله نظر و عمل، مطالعات زنان، ۲ (۵)، ۳۷-۶. <https://doi.org/10.22051/jwsp.2004.1227>
- ربیعی، مهناز (۱۳۸۸)، اثر نوآوری و سرمایه انسانی بر رشد اقتصادی در ایران، دانش و توسعه، ۲۶: ۴۲-۱۲۲. <https://www.sid.ir/paper/75738>
- رفت‌جابه، مریم، و خیرخواه، فاطمه (۱۳۹۱)، مسائل و چالش‌های اشتغال زنان در ایران از دیدگاه شاغلان پست‌های مدیریتی، مطالعات توسعه اجتماعی-فرهنگی، ۱۸ (۲)، ۱۵۶-۱۳۰. <http://journals.sabz.ac.ir/scds/article-1-33-fa.html>
- زاهدی، شمس‌السادات (۱۳۸۴)، زنان و توسعه، پیک نور، ۱۱، ۱۳۰-۱۲۲. <https://www.sid.ir/journal/368>

زنجانی، حبیب‌اله (۱۳۹۳)، بررسی موانع ارتقای شغلی زنان و اثر آن بر بهره‌وری: بررسی موردی زنان شاغل در دانشگاه شریف، گزارش طرح پژوهشی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

زنجانی‌زاده، هما (۱۳۷۳)، زنان، جمعیت و توسعه، در: مجموعه مقاله‌های سمینار جامعه‌شناسی و توسعه، تهران: انتشارات سمت، (صص: ۱۵۳-۱۴۳).
ساروخانی، باقر، رفعت‌جاء، مریم (۱۳۸۶)، بازاندیشی در تقابل‌های جنسیتی و هویت‌های زنانه، مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان، شماره ۲۵.
<https://ensani.ir/fa/article/252087>

شادی‌طلب، ژاله (۱۳۸۱)، توسعه و چالش‌های زنان ایران، تهران: نشر قطره.

شیرزادی‌مرگای، نسرين (۱۳۸۲)، تحلیل وضعیت ساختار اشتغال زنان مناطق شهری کشور در سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۴۵، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی (تهران مرکزی)، دانشکده روانشناسی و علوم اجتماعی.

صادقی فسایی، سهیلا و کلهر، سمیرا (۱۳۸۶)، ابعاد شکاف جنسیتی و میزان تحقق کاهش آن در برنامه سوم توسعه، پژوهش زنان، ۵(۲)، ۵۰-۳۸.
<https://jwdp.ut.ac.ir/article/27006>

صالحی‌اصفهانی، جواد (۱۳۹۴)، نقش دولت و خانواده در رشد سرمایه انسانی در خاورمیانه، مجموعه سخنرانی‌های ماهیانه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، دانشکده علوم اجتماعی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

صفاکیش، محدثه، فلاح محسن‌خانی، زهره (۱۳۹۵)، بررسی عدم مشارکت اقتصادی زنان در بازار کار ایران، بررسی‌های آمار رسمی ایران، ۲۷(۱)، ۱۱۹-۱۰۳.
<https://ijoss.srtc.ac.ir/article-1-186-fa.html>

عباسی اسفجیر، علی‌اصغر، و رضایی‌روشن، هدی (۱۳۹۹)، بررسی تأثیر اشتغال زنان بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب خاورمیانه، زن و جامعه، ۱۱(۲)، ۲۲۶-۲۰۷.
<https://dorl.net/dor/20.1001.1.20088566.1399.11.42.11.7>

علیقلی، منصوره (۱۳۹۵)، بررسی رابطه بین مشارکت زنان در نیروی کار و توسعه اقتصادی کشورهای اسلامی، مطالعات اجتماعی روانشناختی زنان، ۱۴(۲)، ۸۶-۶۳.
<https://doi.org/10.22051/jwsp.2016.2488>

فرجادی، غلامعلی (۱۳۹۵)، تحلیل تحولات بازار کار، اشتغال و بیکاری در طی سال‌های ۹۴-۱۳۸۱، مجموعه مقالات هشتمین همایش انجمن جمعیت‌شناسی ایران، یزد: دانشگاه یزد.
<https://elmnet.ir/doc/20994925-31411>

فروتن، یعقوب، و شجاعی، مینا (۱۳۹۵)، مطالعه جامعه‌شناختی نابرابری جنسیتی در اشتغال و فعالیت اقتصادی (مطالعه تطبیقی کشورهای خاورمیانه با تأکید بر ایران)، مجموعه مقالات هشتمین همایش انجمن جمعیت‌شناسی ایران، یزد: دانشگاه یزد.
<https://elmnet.ir/doc/20986485-22961>

قارون، معصومه (۱۳۹۵)، اشتغال دانش‌آموختگان: واقعیت‌ها و رویکردها، مجموعه مقالات هشتمین همایش انجمن جمعیت‌شناسی ایران، یزد: دانشگاه یزد.
<https://elmnet.ir/doc/20984961-21411>

کریم‌زاده، مجید (۱۳۹۵)، موانع مشارکت زنان بلوچ در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی، زن و فرهنگ، ۸(۳۰).
<https://sanad.iau.ir/Journal/jwc/Article/919716>

- کولایی، الهه و حافظیان، محمدحسین (۱۳۸۵)، نقش زنان در توسعه کشورهای اسلامی، پژوهش زنان، ۴(۱ و ۲)، ۳۳-۶۰.
https://jwdp.ut.ac.ir/article_19207.html
- مدرسی، زهره، داوودی، آزاده، و الله‌ویردی‌زاده، سهیلا (۱۳۹۶)، واکاوی مشارکت زنان در ایران، مجله اقتصادی، ۹ و ۱۰، ۱۱۱-۱۳۸.
<http://ejip.ir/article-1-979-en.html>
- مرکز امور مشارکت زنان (۱۳۷۷)، مبانی نظری توسعه زنان در ایران، تهران: انتشارات مرکز امور مشارکت زنان ریاست جمهوری.
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۵)، قانون برنامه پنجساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران. تهران: مجلس شورای اسلامی
<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1014547>
- مشفق، محمود و میرزائی، محمد (۱۳۸۹)، انتقال سنی در ایران: تحولات سنی جمعیت و سیاست‌گذاری‌های اجتماعی-جمعیتی، جمعیت، ۷۲-۷۱، ۲۱-۱.
<https://ensani.ir/fa/article/222006>
- مطیع، ناهید (۱۳۷۹)، زنان خانه‌دار ایرانی درگردونه توسعه، مجموعه مقالات دومین گردهمایی زنان، مشارکت و کشاورزی ۱۴۰۰، تهران، جهاد کشاورزی.
- ملک‌زاده، فهیمه (۱۳۸۷)، نقش اشتغال زنان در توسعه و تعدد نقش‌ها، فقه و حقوق خانواده، ۱۳(۴۹)، ۸۵-۶۷.
<https://doi.org/10.30497/flj.2009.67924>
- موسایی، میثم، مهرگان، نادر، و رضایی، روح‌الله (۱۳۸۹)، نرخ باروری و میزان مشارکت زنان در نیروی کار: مطالعه موردی کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا، زن در توسعه و سیاست، ۸(۲)، ۵۵-۶۸.
https://jwdp.ut.ac.ir/article_20835.html
- میرزایی، محمد، حبیب‌الله زنجانی، حسن سرایی، سید محمد سید میرزایی، محمد جلال عباسی شوازی و شهلا کاظمی پور (۱۳۸۲)، بررسی و تحلیل مسائل و چالش‌های جمعیتی ایران و پیامدهای آن، تهران: کمیسیون جمعیت و چالش‌های اجتماعی شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- نوروزی، لادن (۱۳۸۳)، تفاوت‌های جنسیتی در ساختار شغلی، زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)، ۱۲(۱)، ۱۶۵-۱۷۸.
https://jwdp.ut.ac.ir/article_13278.html
- یزدخواستی، بهجت، احمدی، وکیل (۱۳۸۶)، بررسی وضعیت فعالیت و اشتغال زنان در ایران با تأکید بر سرشماری ۱۳۸۵، تحقیقات زنان/ مطالعات اجتماعی روان‌شناختی زنان، ۸(۳)، ۷۳-۹۷.
<https://www.sid.ir/journal/390>
- Abbasi Esfajir, A.A., & Rezaei-Roshan, H. (2020). Investigating the impact of women's employment on economic growth in selected middle east countries using the panel data. *Quarterly Journal of Woman and Society*, 11(42), 207-226. [In Persian],
<https://dorl.net/dor/20.1001.1.20088566.1399.11.42.11.7>
- Abbasi-Shavazi, M. J., McDonald, P., & Hosseini-Chavoshi, M. (2009). *The Fertility Transition in Iran: Revolution and Reproduction*. Springer.

- Aghajanian, A., & Merhyar, A.H. (1999). Fertility, contraceptive use and family planning program activity in the Islamic republic of Iran. *International Family Planning Perspectives*, 25(2), 98-102. <https://doi.org/10.2307/2991948>
- Ahmadi, V., & Keshavarz, Z.S. (2008), *An Analysis of Social and Cultural Barriers to Women's Employment and Its Role in Development*, Isfahan: University of Isfahan Press. [In Persian],
- Aligholi, M. (2016). The relationship between women's participation in the workforce and economic development in Islamic countries. *Women's Studies Sociological and Psychological*, 14(2), 63-86. [In Persian], <https://doi.org/10.22051/jwsps.2016.2488>
- Amini A, Nikbin B. (2022). Estimation and Analysis of Gender-Specific Labor Demand Functions in Iran. *Journal of Planning and Budgeting*, 16(4), 35-64. [In Persian], <http://dx.doi.org/10.52547/jpbud.26.4.35>
- Amini, A. (2015) Analysis of the labor market and employment policies of the Iranian economy with emphasis on the 4th economic, social and cultural development plan. *Economic Journal*, 15(5/6), 23-40. [In Persian], <http://ejip.ir/article-1-631-en.html>
- Amirpanahi, M. (2018). The Social Construction of Market; Sociological Analysis of Origination of Market by emphasize on Baneh Market in Kordistan. *Sociological Review*, 25(1), 87-115. [In Persian], <https://doi.org/10.22059/jsr.2018.67703>
- Anker, R. (1998). *Gender and Jobs: Sex Segregation of Occupations in the World*. International Labour Office (ILO), Geneva. https://webapps.ilo.org/public/libdoc/ilo/1998/98B09_8_engl.pdf
- Arasti, Z. (2006). Iranian Women Entrepreneurs: The Effective Socio-Cultural Structures of Business Start-up. *Woman in Development & Politics*, 4(1/2), 93-119. [In Persian], https://jwdp.ut.ac.ir/article_19209.html
- Azouji A. (2011). Measurement and Analysis of Regional Labor Market Inequalities in the 4th Development Plan. *Journal of Planning and Budgeting*, 16(2), 106-83. [In Persian], <http://dorl.net/dor/20.1001.1.22519092.1390.16.2.4.9>
- Azouji, A. (2006), Analysis and evaluation of marketer policies and functions in Iran's development programs, *Economic Modelling*, 1(1), 25-54. [In Persian], <http://ensani.ir/fa/article/178649>
- Beaudry, P., & Lemieux, T. (1998). Evaluation of the female labour force participation rate in Canada, 1976-1994: a cohort analysis. In: Sharpe, A. & Grignon, L. (ed.), A Symposium on Canadian Labour Force Participation in the 1990s (Special Issue of *Canadian Business Economics*, 7(2), 1-11, Centre for the Study of Living Standards. <https://econpapers.repec.org/bookchap/slsifpcbe/05.htm>

- Behnia, M., & Alavian, A. (2016), Analysis of Iran's labor market dynamics and its projection for the period 2016-2020 using flow data, *Proceedings of the First International Workshop on Labor Market Studies*, Tehran: Ministry of Cooperation, Labor and Social Welfare Publications. [In Persian],
- Clark, R. L., & Anker, R. (1990). Labour Force Participation Rates of Older Persons: An International Comparison. *International Labour Review*, 29(2), 255-271.
- Cortsy, P., & Pan, J. (2016). Prevalence of Long Hours and Skilled Women's Occupational Choices. IZA Discussion Paper No. 10225. <https://www.iza.org/publications/dp/10225>
- Croke, K., Goldstein, M., & Holla, A. (2017). Can Job Training Decrease Women's Self-Defeating Biases? Experimental Evidence from Nigeria. World Bank Policy Research Working Paper No. 8141., <https://ssrn.com/abstract=3006215>
- Daliri, H. (2016), Investigating Unemployment Invariability Hypothesis in Iran's Provinces, *Economic Modeling*, 10(35), 23-45. [In Persian], <https://sanad.iau.ir/en/Journal/eco/Article/995425>
- Daliri, H. (2019). Evaluating the Future of Employment and Unemployment, With an Approach to General Policies of Employment. *Quarterly Journal of The Macro and Strategic Policies*, 7(27), 346-371. [In Persian], <https://doi.org/10.32598/JMSP.7.3.2>
- Dargahi, H., & Ghadiri, A. (2003). The Determinants of Economic Growth in the Iranian Economy: With Emphasis on Endogenous Growth Models, *Iranian Journal of Trade Studies*, 7(26), 1-1. [In Persian], <https://sid.ir/paper/7241/en>
- Davoodi, M.R., & Deldadeh-Arani, F. (1400), Identify the challenges facing women working in industry: Case study of women working in Aran and Bidgol industrial towns, *Journal of Human Resources Excellence*, 2(2), 41-65. [In Persian], <https://sanad.iau.ir/journal/ehr/Article/688083?jid=688083>
- Emerson, J. (2011). Unemployment and labor force participation in the United States. *Economics Letters*, 111(3), 203-206. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2011.02.022>
- European Union. (2019). *2019 Report on Equality Between Women and Men in the EU*. Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2838/395144>
- Fabrizio, S., Fruttero, A., Gurara, D., Kolovich, L., Malta, V., Tavares, M.M., & Tchelishvili, N. (2020), Women in the labor force: The role of fiscal policies. Staff Discussion Notes No. 2020/003, International Monetary Fund.

- Farjadi, G.A. (2015), Analysis of labor market changes, employment and unemployment during the period of 2011-2014, *Proceedings of the 8th Conference of Population Association of Iran*, Yazd: Yazd University Press. [In Persian], <https://elmnet.ir/doc/20994925-31411>
- Foroutan, Y., & Shojaei, M. (2015), Sociological study of gender inequality in employment and economic activity (A comparative study of Middle East countries with an emphasis on Iran), *Proceedings of the 8th Conference of Population Association of Iran*, Yazd: Yazd University Press. [In Persian], <https://elmnet.ir/doc/20986485-22961>
- Islamic Parliament Research Center (2015), The Law of the Sixth Five-Year Economic, Social, and Cultural Development Plan of the Islamic Republic of Iran, Tehran: Islamic Parliament Research Center. [In Persian], <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1014547>
- Javaheri, F. & Ghozati, S. (2004), the effect of gender inequality on women's entrepreneurship in Iran, *Iranian Journal of Sociology*, 5(2), 131-178. [In Persian], <https://dorl.net/dor/20.1001.1.17351901.1383.5.2.6.5>
- Jones, C.I. (1995). R&D-Based Models of Economic Growth. *Journal of Political Economy*, 103, 759-784. <https://doi.org/10.1086/262002>
- Kanapathy, R., & Baharom, A.H. (2013). A review of unemployment and labor force participation rate: Evidence from Sweden, United State and urban China. *International Business Management, A*, 54, 12754-12758.
- Karanassou, M., & Snower, D. J. (2004). Unemployment invariance. *German Economic Review*, 5(3), 297-317. <https://doi.org/10.1111/j.1465-6485.2004.00110.x>
- Karimzadeh, M., Fayazi, M. & Mirkazehi, F. (2015), Barriers to Baluch Women's Participation in Economic and Social Activities, *Woman and Culture / Woman Cultural Psychology*, 8(30), 53-79. [In Persian], <https://sanad.iau.ir/Journal/jwc/Article/919716>
- Koulaei, E. & Hafezian, M.H. (2006). The Role of Women in Muslim Countries' Development. *Women's Research / Woman in Development & Politics*, 4(1/2), 33-60. [In Persian], https://jwdp.ut.ac.ir/article_19207.html
- Kuznets, S. (1973). Modern economic growth: Findings and reflections. *American Economic Review*, 63(3), 247-258. <http://www.jstor.org/stable/1914358>
- Layard, R., Nickell, S., & Jackman, R. (1991). *Unemployment: Macroeconomic Performance and the Labour Market*. Oxford University Press.

- Liu, D.-C. (2014). The link between unemployment and labor force participation rates in Japan: A regional perspective, *Japan and the World Economy*, 30, 52–58.
<https://doi.org/10.1016/j.japwor.2014.02.004>
- Liu, Q. (2012). Unemployment and labor force participation in urban China. *China Economic Review*, 23(1), 18–33. <https://doi.org/10.1016/j.chieco.2011.07.008>
- Lopez-Acevedo, G., Devoto, F., Morales, M., & Roche Rodriguez, J. (2021). Trends and determinants of female labor force participation in morocco: An initial exploratory analysis. *SSRN Electronic Journal*, <https://doi.org/10.2139/ssrn.3813645>
- Malekzadeh, F. (2009). Effects of Women's Employment and Their Role in the Development of Society. *Journal of Family Law and Jurisprudence*, 13(49), 67-85. [In Persian], <https://doi.org/10.30497/flj.2009.67924>
- Mirzaei, M., Zanjani, H., Saraei, H., Seyed Mirzaei, S.M., Abbasi-Shavazi, M.J., & Kazemipour, S. (2013), Analysis of Population Issues and Challenges in Iran and its Consequences, Research Project Report, Tehran: The Supreme Council of the Cultural Revolution, Commission of Population and Social Challenges. [In Persian].
- Modarresi, Z., Davoudi, A., & Allah Verdizadeh, S. (2016), Analyzing Women's Participation in Iran, *Economic Journal*, 9/10, 111-138. [In Persian], <http://ejip.ir/article-1-979-en.html>
- Moshfegh, M. & Mirzaei, M. (2009), Age Transition in Iran: Population Age Changes and Socio-Population Policies, *Population*, 71/72, 1-21. [In Persian], <https://ensani.ir/fa/article/222006>
- Motie, N. (2000), Iranian housewives in the development cycle, *Proceedings of Second Congress on Women, Participation and Agriculture, 2021*, Tehran, Jihad Kashwarzi. [In Persian],
- Mousaei, M., Mehregan, N., & Rezaee, R. (2010). Fertility rate and women's participation in labor force case study: Middle Eastern and North African countries. *Woman in Development and Politics*, 8(2), 55-68. [In Persian], https://jwdp.ut.ac.ir/article_20835.html
- Noroozi, L. (2004), Gender differences in employment structure, *Women's Research / Woman in Development and Politics*, 2(1), 165-178. [In Persian], https://jwdp.ut.ac.ir/article_13278.html
- Österholm, P. (2010). Unemployment and labour-force participation in Sweden. *Economics Letters*, 106(3), 205–208. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2009.12.002>
- Pajouian, J., & Amini, A. (2001), An experimental test of the impact of the minimum wage law on the employment of young population groups in the economy of Iran. *Economics Research*, 1(2), 57-74. [In Persian], https://joer.atu.ac.ir/article_3147.html

- Pignatti, N. (2020). Encouraging women's labor force participation in transition countries. IZA World of Labor: Evidence-Based Policy Making. <https://doi.org/10.15185/izawol.264.v2>
- Prettner, K. (2013). Population aging and endogenous economic growth. *Journal of Population Economics*, 26(2), 811-834. <https://doi.org/10.1007/s00148-012-0441-9>
- Qaroun, M. (2016), Employment of university graduates: Realities and approaches, *Proceedings of the 8th Conference of Population Association of Iran*, Yazd: Yazd University Press. [In Persian], <https://elmnet.ir/doc/20984961-21411>
- Rabiei, M. (2009). The effect of innovation and human capital on iran's economic growth. *Knowledge and Development*, 16(26), 122-142. [In Persian], <https://sid.ir/paper/75738/en>
- RafatJah, M., & KheirKhah, F. (2012), The issues and challenges of women's employment in Iran from the view point of working managers. *Socio-Cultural Development Studies*, 1(2), 130-156. [In Persian], <http://journals.sabz.ac.ir/scds/article-1-33-en.html>
- Rastgoo, E. (2001), Obstacles and problems in women's employment, *Proceedings of a Seminar on the Study of Women's Issues and Problems*, Tehran: Women and Family Research Institute. [In Persian],
- Ravadrad, A. (2004). A Comparison between Occupational Roles of Women and Men in Iran: The Distance between Idea and Practice. *Women's Studies Sociological and Psychological*, 2(5), 7-37. [In Persian], <https://doi.org/10.22051/jwsp.2004.1227>
- Romer, D. (2012). *Advanced Macroeconomics* (5th ed.). McGraw-Hill Education.
- Rowthorn, R. (1999). Unemployment, wage bargaining and capital-labour substitution. *Cambridge Journal of Economics*, 23(4), 413-425. <https://doi.org/10.1093/cje/23.4.413>
- Sadeghi Fasaie, S., & Kalhor, S. (2007). Dimensions and Scale of Goal Realization of Gender Gap in the Third Development Plan. *Woman in Development & Politics*, 5(2), 38-50. [In Persian], https://jwdp.ut.ac.ir/article_27006.html
- Safakish, M., Fallah Mohsenkhani, Z., (2016), A Study of the Reasons of Lack of Women's Participation in the Labor Market of Iran. *Iranian Journal of Official Statistics Studies*, 27(1), 103-119. [In Persian], <http://ijoss.srtc.ac.ir/article-1-186-en.html>
- Salehi-Esfahani, J. (2014), The role of the government and the family in the growth of human capital in the Middle East, A series of monthly lectures of the Population Association of Iran, Tehran: University of Tehran, Faculty of Social Sciences. [In Persian].
- Saroukhani, B. & Rifatjah, M. (2007), Rethinking Gender Contrasts and Female Identities, *Isfahan University Research Journal*, No. 25. [In Persian], <https://ensani.ir/fa/article/252087>

- Shadi Talab, J. (2002), *Development and Challenges of Iranian Women*, Tehran: Nashr Ghatreh. [In Persian].
- Shirzadi-Margavi, N. (2012), Analysis of the employment structure of women in the urban areas of Iran, 1966-1996, Master's thesis, Islamic Azad University (Central Tehran Branch), Faculty of Psychology and Social Sciences. [In Persian].
- Women's Participation Center (1998), Theoretical Foundations of Women's Development in Iran, Tehran: Publications of the Presidential Women's Participation Center. [In Persian].
- Yazdakhasi, B. & Ahmadi, V., (2007), The study of women's activity and employment status in Iran with emphasis on the 2006 national census, *Women's Studies Sociological and Psychological*, 1(3), 73-97. [In Persian], <https://ensani.ir/fa/article/2403>
- Zahedi, S. (2005), Women and Development, *Peyk-e Noor*, 11, 122-130. [In Persian], <https://www.sid.ir/journal/368>
- Zanjani, H. (2014), The study of obstacles to women's career advancement and its effect on productivity: A case study of working women in Sharif University, Research Project Report, Institute for Humanities and Cultural Studies. [In Persian].
- Zanjanizadeh, H. (1994), *Women, Population and Development, Proceedings of a Seminar on Sociology and Development*, Tehran: Samt Publications, (pp: 143-153). [In Persian].